

Andreu Cañadas Cuadrado

Temptacions de frontera **Identitat, política i territori al sud valencià**

Temptacions de frontera

Identitat, política i territori al sud valencià

Andreu Cañadas Cuadrado

Resum:

Aquest text és una introducció a la realitat de les comarques del sud valencià a partir de l'anàlisi de les principals identitats territorials en disputa: espanyola, valenciana, alacantina, europea, mediterrània. A partir d'això, es tracten aspectes com l'estructura demogràfica de la població, les desigualtats en l'espai social, la composició del vot electoral, les transformacions del paisatge cultural, els successos històrics més influents o el nivell de coneixement i ús del valencià. Com es veurà, la realitat del sud és diversa internament i està directament relacionada amb el que ocorre en altres territoris propers.

L'anàlisi del grau d'implantació de les diferents identitats territorials al sud també serveix per a descriure els principals grups socials i institucions que les promociuen, així com els models socials, polítics i econòmics que hi ha al darrere d'aquestes apostes identitàries. L'escenari resultant és un pla complex de poder, resistències i alternatives que ha marcat el passat, condiciona el present i apunta escenaris de futur en les comarques del sud valencià i en altres zones properes.

Continguts

1. Sud, identitat, territori	3
2. <i>Los españoles primero</i>	5
3. Alacantins? <i>Ma non troppo</i>	13
4. La fantasia mediterrània d'un cantó d'Europa	33
5. Valencians. Identitat i projecte	42
6. Conclusions	68
7. Referències	77

Tienes razón en que esto es más cutre, pero solo porque es más pobre.

RAFAEL CHIRBES

1. Sud, identitat, territori

Aquest text tracta sobre les comarques del sud valencià. Ens introduïrem en la seua situació social, econòmica i cultural a partir de l'anàlisi de les principals identitats territorials que s'hi disputen: valenciana, espanyola, alacantina, mediterrània, europea. ¿Quins grups socials són més propers a cada una d'aquestes identifications? ¿Quin projecte social i econòmic hi ha, o pot haver-hi, darrere d'aquestes identitats territorials en litigi? ¿Parlem d'un escenari d'harmonia i complementarietat entre diverses identitats territorials o d'un procés d'hegemonia cultural?

Primer de tot, cal recordar que quan parlem del sud valencià ens referim a les comarques de l'Alacantí, Vinalopó Mitjà, Alt Vinalopó, Baix Vinalopó i Baix Segura. Parlem d'un territori en el qual viuen, segons càlculs propis a partir de les dades del padró de 2019 disponibles en el banc de dades municipal del portal d'informació Argos de la Generalitat Valenciana, 1.357.615 persones, que suposen el 27,1 % de la població total del País Valencià. Seguint les mateixes dades, les comarques del sud inclouen quatre dels set municipis valencians més poblats: Alacant (2a ciutat en nombre de població), Elx (3a), Torrevella (5a) i Oriola (7a).

Com veurem al llarg d'aquest text, la distinció de les comarques del sud continua tenint sentit, perquè comprén tota una sèrie de processos econòmics, socials i culturals que les afecten de manera més intensa que a la

major part del conjunt valencià. Així i tot, la seua realitat no és ni de bon tros homogènia. La diversitat social, econòmica i cultural en unes comarques que s'estructuren a partir d'una xarxa de ciutats prou autònomes, farà que hàgem de parar-nos sovint a fer distincions entre zones concretes del migjorn valencià. Els límits identitaris de les comarques del sud tampoc són categòrics, perquè alguns dels processos polítics o econòmics amb què podem distingir la casuística del sud també els po-

Segurament, hi ha molts «suds» arreu del territori. dem trobar a les comarques properes, dins i fora del País Valencià. El fet que alguns processos afecten especia-

lment el migjorn valencià no vol dir que no es donen, amb major o menor intensitat, en altres zones; segurament, hi ha molts «suds» arreu del territori.

Abans d'endinsar-nos en l'estudi de les comarques del sud a partir de les seues identitats territorials, cal fer cinc cèntims sobre a què ens referim quan parlem de conceptes tan esmunyedissos com «identitat» o «territori». Quan utilitzem el mot «identitat», ho fem per a referir-nos a un procés d'autoatribució amb el qual ens apropiem d'elements. Per exemple, de la infinitat d'elements que hi ha en el meu context puc dir que he elegit «alt», «fuster», «conservador» i «castellonenc» com aquells que sent més propis, com aquells que «sóc». El mateix val en plural per al nosaltres, per al «som». Si agafe un grup, per exemple la meua colla d'amics, puc dir que som alegres, d'esquerra, de classe mitjana i riberencs.

Aquests exemples ficticis valen per a comprendre un procés identitari que es basa en dues funcions complementàries: distinció i reconeixement (Bauman, 2011). Enmig d'una discussió política, puc dir que sóc anarquista com a forma de fer entendre que el meu posici-

onament és diferent respecte al d'aquells amb qui estic debatent. Ho puc dir, en un altre context, per remarcar que em reconec com a part d'un moviment organitzat amb el qual pense fundar una comunitat d'iguals. Una comunitat que, per la seua banda, també em diferenciarà d'altres moviments organitzats. El joc de diferenciació i reconeixement és complementari.

Quan ens referim al concepte «territori», parlem d'un espai geogràfic apropiat per uns habitants. Tornem a trobar el concepte «apropiació», clau en el procés identitari. Segons la intensitat d'eixe sentiment de pertinença, les dimensions de l'espai geogràfic, la capacitat per a distingir-se d'altres territoris i la voluntat d'autogovern, podem discernir diferents magnituds d'apropiació del territori: barri, pedania, localitat, cantó, comarca, província, regió, país, nacionalitat, nació, estat federal, estat confederal, món. Com veurem, en el procés de construcció identitària el moll de l'os està en com diferents grups que habiten un territori el reconeixen de manera diferent, i com se'l distingeix des de fora.

2. *Los españoles primero*

Tot document és fill del seu temps. Aquest text es començà a escriure just després d'un confinament sanitari sense precedents, del qual es desprenen tota una sèrie de conseqüències econòmiques i socials encara insondables. La crisi actual ha vingut a emfatitzar una tendència sociològica contemporània: la «societat del risc» (Giddens, 1996).

En les darreres dècades, la globalització del capitalisme ha consolidat una xarxa de transports i comunicacions que mou la informació, les mercaderies i les perso-

nes cada vegada més ràpidament. Així, el canvi climàtic o les grans bosses d'exclusió es transmeten en forma d'inseguretat als mitjans de comunicació juntament amb altres riscos: terrorisme, pandèmies, ciberdelinqüència, etc. El resultat final és, per una banda, l'augment dels nivells d'incertesa vital, ansietat i por. Per altra banda, la normalització d'unes pràctiques de control i vigilància cada vegada més intrusives (Han, 2012). Davant la por, el més normal és comprar qualsevol mesura que parega que ens aportarà seguretat.

La sensació de protecció que comporta sentir-se part d'una comunitat arrelada és difícilment igualable.

En l'entorn de la crisi actual, provocada per l'expansió de la covid-19 en un context econòmic i social ja fatigat, un d'eixos amulets de seguretat s'ha trobat en les identitats territorials. La

sensació de protecció que comporta sentir-se part d'una comunitat arrelada és difícilment igualable. Per contra, la utopia cosmopolita del capitalisme global ha espentat uns individus atomitzats cap a la incerta vida nòmada d'un mercat laboral precaritzat. Així, les necessitats de pertinença i seguretat ressurgeixen en les successives crisis d'aquest sistema formalment liberal en forma del seu teòric enemic: les nacions. Ni el major crític dels nacionalismes pot deixar de reconèixer que eixa «comunitat imaginada» que és la nació provoca un sentiment de pertinença, solidaritat, cohesió i lleialtat, difícilment traslladable a una altra classe de tòtem en societats seculars (Hurka, Lichtenberg, McMahan i Nathanson, 2014).

Davant la incertesa que provoca aquesta nova crisi, s'ha enfortit el sentiment de pertinença territorial en una part important de la població. Però ¿quina és la

identitat territorial que s'ha vist més reforçada a les comarques del sud valencià? A primer colp d'ull, qualsevol trauria la conclusió prompte: els emblemes de la identitat nacional espanyola foren gairebé els únics que s'hi desplegaren durant les setmanes més dures del confinament sanitari. Tant als barris del centre com als barris populars de les urbs del sud, era difícil trobar un edifici sense bandera i aquesta era, quasi en tots els casos, l'espanyola. En alguns pobles es combinava amb la de la localitat o la d'algun equip de futbol. Quan la gent feia sonar himnes després dels aplaudiments, el protagonista era l'himne d'Espanya. Eixa «Espanya dels balcons», que ja s'havia accentuat en els darrers anys a les comarques del sud, després s'ha traslladat a les màscares amb un seguiment igualment massiu.

¿Però la intensitat d'eixe sentiment de pertinença espanyol és només una impressió que ens podem fer a peu de carrer o té algun fonament més? Veiem què podem traure de l'anàlisi de les dades disponibles:

En els darrers baròmetres de la Generalitat Valenciana, la tendència contemporània al dualisme identitari, però amb un biaix major cap a posicions més properes al fet espanyol que al valencià, es manté. Des de fa dècades, les investigacions han demostrat que els valencians solen presentar un dels nivells d'identificació amb Espanya majors, comparats amb els ciutadans d'altres comunitats autònomes; el més elevat, respecte a altres autonomies amb llengua pròpia (Coller i Castelló, 1999; Flor, 2011).

En el baròmetre de la Generalitat del 2019, la proporció de valencians que es sentien tan sols espanyols era del 17,8 %, els que es sentien més espanyols que valencians sumaven un 9,4 %, tant valencians com espanyols un 61,5 %, més valencians que espanyols un 6,5 %, i no-

més valencians un 1,7 % (Direcció d'Anàlisi i Polítiques Públiques de la Presidència, 2019). En el baròmetre, es desglossen les dades per províncies i no per comarques o per àrees comarcals. Així, en el cas de la província d'Alacant s'hi apleguen comarques identitàriament diverses, perquè el sentiment identitari valencià segurament és més alt a les comarques del nord que a les del sud. Ho veurem amb més detall en l'apartat en què analitzem el vot en les eleccions autonòmiques a les diferents comarques de la circumscripció.

No obstant això, sent les comarques del sud el 73 % de la població de la província d'Alacant, les dades provincials del baròmetre, tot i que rebaixades per la suma de les comarques del nord de la província, ens poden donar una primera idea del predomini d'una identificació més gran amb la identitat territorial espanyola al sud respecte a la xifra general valenciana. Seguint amb les dades del 2019, mentre que al conjunt del País Valencià la suma entre els que es sentien només espanyols i més espanyols que valencians era del 27,2 %, a la província d'Alacant la xifra arribava al 48,8 %: vint punts més alta. En el conjunt valencià, la suma dels que es sentien només valencians o més valencians que espanyols era del 8,2 %, mentre que en la província d'Alacant es quedava en menys de la meitat amb un 3,8 %.

Si ens atenim a variables socioeconòmiques, trobem tendències significatives. En termes generals, segons disminueixen el nivell formatiu i la classe econòmica, el percentatge de gent que es sent només espanyola és major. Així, mentre que el 33,8 % dels qui manifestaven no tindre titulació acadèmica es sentien només espanyols (i un 20,3 % dels qui posseïen estudis primaris), tan sols ho feia el 13,1 % dels que tenien estudis universitaris: menys de la meitat. De la mateixa manera, mentre que

un 37,5 % dels qui s'identificaven com a «classe baixa» es sentien només espanyols (i un 23,7 % dels que atribuïts com a classe «mitjana-baixa»), tan sols ho feia un 11,4 % dels que es consideraven «classe alta» (i un 13,1 % dels que es comprenien com a «classe mitjana-alta»). El percentatge, doncs, pràcticament es triplica entre els extrems de la piràmide social. Per altra banda, a mesura que augmenta el nivell d'estudis i la classe econòmica, s'incrementa significativament el percentatge d'identificació purament dual (tant valencià com espanyol).

A partir de la darrera referència, podem introduir un altre aspecte significatiu al migjorn valencià: les elevades taxes de pobresa i exclusió social. Segons dades del 2018, mitjançant l'indicador AROPE de pobresa o exclusió social, un 27,6 % dels valencians patien alguna mena de privació. En les comarques del sud, les taxes van augmentant segons avancem cap a l'extrem sud, i arriben al 30,4 % al Baix Vinalopó i al 38,7 % al Baix Segura, la més alta de tot el territori valencià amb més de deu punts per damunt de la xifra general valenciana (Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana, 2019).

Una passejada per l'atles de distribució de la renda a les llars de l'INE, ens ho pot fer veure de manera més gràfica. Si anem ampliant el focus de detall, veiem com els municipis de més al sud del País Valencià solen ser els que surten pitjor parats de tot el territori en la major part de taxes. Destaquen les de renda mitjana personal o percentatge de població amb ingressos per unitat de consum menors al 60 % de la mitjana. També hi destaca l'extrem sud (amb algunes zones semblants a les Marines); concretament l'eix del Vinalopó (sobretot sud i oest) i el Baix Segura. La realitat del sud valencià es troba en un nivell d'emergència social equiparable a la resta del sud peninsular (Llano, 2018).

Seguint la correlació estadística del baròmetre i les dades que acabem d'apuntar, es podria relacionar el predomini més alt de la identitat territorial espanyola entre els habitants del sud valencià amb les elevades taxes de pobresa i exclusió social que hi són presents. Així i tot, faltarien més dades localitzades en el sud per a corroborar aquesta hipòtesi. En qüestions identitàries, els factors materials no tenen per què ser la variable més decisiva. També són factors que cal tindre en compte la diversitat de processos de socialització, migratoris, comunicatius, educatius, ideològics i polítics desenvolupats en una zona concreta.

Per acabar d'adobar l'anàlisi sobre la incidència especial de la identitat espanyola al sud, farem una breu anàlisi de les dades electorals de les últimes conteses. Per a analitzar el nivell d'implantació de la identitat nacional espanyola al sud valencià a partir del vot, hem hagut de tallar per alguna banda. Ho hem fet agafant els partits VOX, Partit Popular i Ciudadanos. Amb això no volem dir que a les comarques del sud no impere un sentiment identitari espanyol en altres partits més a l'esquerra de l'arc polític. Hem elegit els tres partits que simbolitzen l'*espíritu de Colón*, perquè són els que promouen un sentiment identitari espanyol on aquest ha de sobreixir per damunt de qualsevol altre. A més, aquests partits fan servir un discurs que sol apuntar, o bé cap a la defensa innegociable de l'*statu quo* autonòmic, o bé cap a la recentralització de l'Estat (Núñez Seixas, 2018). Tot això, en una retòrica en què el valor d'unitat es pot confondre amb el sentit d'unitarietat. Per contra, en el cas de forces com PSPV-PSOE, Podem/EU o Compromís la visió territorial sol moure's en un arc que abasta, des de reivindicar milliores d'autogovern en el marc del sistema autonòmic actual, fins a posicions federals i plurinaci-

onals. Sovint s'expressen en fórmules dialèctiques que busquen conjuguar els valors d'unitat i diversitat; intents d'esmenar una «Espanya irresolta» (Mezquida, 2015).

Com que, pel que hem observat a peu de carrer, el fenomen de revifalla del nacionalisme espanyol al sud semblaria que va en augment, començarem per analitzar les dades de l'última contesa electoral. La suma del vot a VOX, PP i Ciudadanos en les darreres eleccions generals de novembre del 2019 suposava un 49,6 % del vot a candidatures en el País Valencià. A les comarques del sud, segons elaboració pròpia a partir de l'arxiu històric electoral del portal d'informació Argos de la Generalitat Valenciana, la xifra s'elevava gairebé cinc punts més fins al 54,5 %. Si ho mirem per comarques, les de l'extrem sud obtenien els percentatges més alts amb un 54,5 % al Baix Vinalopó i un 61,3 % al Baix Segura; aquesta darrera, gairebé dotze punts per damunt del percentatge total valencià. La resta de les comarques del sud s'hi aproximaven més.

En les eleccions autonòmiques d'abril del 2019, tot i que els percentatges foren un poc més baixos, la correlació comparativa entre percentatges fou semblant. Mentre al País Valencià la suma VOX-PP-Cs fou del 47,8 %, a les comarques del sud augmentà fins al 53,1 %, i foren novament els percentatges comarcals més alts els de l'extrem sud amb el Baix Vinalopó (52,3 %) i el Baix Segura (59,4 %). Fins i tot en les anteriors eleccions autonòmiques del 2015, on la dreta tocà terra al País Valencià (40,1 %), les comarques del sud superaren amb gairebé quatre punts la xifra (44,5 %), novament amb els majors percentatges comarcals a l'extrem sud (Baix Vinalopó amb un 43,7 % i Baix Segura amb un 51,4 %).

Per tant, la tendència d'un percentatge més elevat de vot a les opcions nacionalistes espanyoles de dre-

El biaix clàssic cap a posicions més identificades amb el fet espanyol que amb el valencià seria una tendència més intensa a les comarques del sud.

ta a l'extrem sud ve de lluny i es manté en les darreres conteses electorals. El canvi més gran s'ha esdevingut en el mateix bloc de la dreta, en què s'ha escorat el vot a l'extrem de la balança: VOX. En les eleccions de novembre del 2019, VOX tragué un 18,6 % al País Valencià. Al

Baix Vinalopó va muntar tres punts amb un 21,6 % i al Baix Segura superà el percentatge general valencià en més de set punts amb un 25,7 %. Aquest partit, en les eleccions autonòmiques del 2015 havia tret un 0,4 % del vot total valencià, sense

massa diferències comarcals.

Si fem un rastreig de la resta de comarques del País Valencià, tan sols trobem xifres percentuals similars a les del sud per a les generals del 2019 en la comarca de la Plana d'Utiel-Requena, tant pel que fa al vot VOX-PP-Cs (53,2 %), com pel que fa al vot a VOX en particular (21,4 %); tot això sense arribar mai als percentatges de l'extrem sud. En la resta de les comarques d'interior de les circumscripcions de València i Castelló, els percentatges són més propers (o inferiors) als totals del País Valencià. En algun municipi concret de l'àrea metropolitana de València, juntament amb la xifra comarcal de l'Horta Sud, es poden trobar percentatges de vot a VOX semblants al de les comarques del sud, tot i que amb una suma percentual del vot VOX-PP-Cs més propera o inferior a la xifra general valenciana.

En resum, d'entre totes les identitats territorials amb què els habitants de les comarques del sud valencià es poden identificar fàcilment, més enllà de passions localistes, la majoritària és l'espanyola. Segons la nostra

anàlisi, dins del dualisme identitari valencià, el biaix clàssic cap a posicions més identificades amb el fet espanyol que valencià seria una tendència més intensa a les comarques del sud valencià. Més encara, a l'extrem sud amb el Baix Segura com a exemple paradigmàtic. Així i tot, el panorama identitari del sud, com anirem veient, és divers i ric en matisos.

3. Alacantins? *Ma non troppo*

Com veurem en aquest apartat, el provincialisme alacantí és un projecte instrumentalment eficaç. Per a començar a comprendre el seu contingut, cal parlar sobre quins són els sectors que fan ús d'aquest provincialisme com a forma d'estructurar la seua pràctica econòmica i política. Tota lluita per implantar una identitat territorial ha anat acompanyada de la creació de grups i institucions afins: mitjans de comunicació, palaus de govern, bancs, institucions assistencials, societats culturals o centres educatius.

La definició dels grups i institucions que utilitzen el provincialisme alacantí com a estratègia ens ajudarà a comprendre, també, quins són els sectors que promouen el sentiment de pertinença espanyol a les terres del sud. Com anirem veient, el provincialisme alacantí funciona com a eina per a fixar la identitat espanyola en el territori, adaptant-la a la realitat local a través d'un marc conceptual que lliga directament província i Estat nacional.

De manera introductòria, farem cinc cèntims sobre les principals xifres socials i econòmiques que situen el marc provincial. Així, podrem entendre millor les demandes i les pressions del provincialisme alacantí. Se-

guirem les dades del portal *Alicante en cifras* del gabinet d'estudis de la Cambra de Comerç d'Alacant.

La província d'Alacant, segons les dades de 2019, tenia 1.858.683 habitants, i era la cinquena més poblada d'Espanya. D'aquests, un 19 % eren estrangers; hi destaca el percentatge del 33,4 % a la comarca del Baix Segura i de més del 50 % en alguns municipis d'aquesta comarca. En aquestes xifres té molt a veure no només la immigració laboral per a sectors com l'agricultura o l'hostaleria, sinó els estrangers benestants (normalment jubilats) que hi tenen una residència. Dels residents forans de la província d'Alacant, un 61,45 % són europeus comunitaris (incloent-hi el Regne Unit); d'aquests, un 52 % provenen del Regne Unit, Alemanya i França. A més, el turisme estranger suposa més visitants que l'espanyol.

Per contribució percentual al PIB de la província d'Alacant, hi predominen els sectors de comerç, transport, hostaleria, informàtica i comunicacions (24,7 %); activitats financeres, immobiliari i administratiu (23,8 %), i educació, sanitat i administracions públiques (23,1 %). A més, la construcció suposa un 1,4 % més respecte al percentatge total valencià i un 2,1 % més respecte a l'espanyol. El volum percentual del que suposa l'agricultura és menor que en el conjunt valencià, però a la comarca del Baix Segura i a la zona sud-oest del Vinalopó es concentra un percentatge de superfície cultivada que en alguns municipis supera el 50 % del total municipal. Les ciutats on major nombre d'empreses hi ha de tota la província són, en aquest ordre, Alacant, Elx, Torrevella i Oriola, concentrades especialment en les dues primeres. Aquestes dades ens retornen a la importància estratègica de les comarques del sud.

La província és exportadora neta amb França, Alemanya i Itàlia com a principals destinacions d'exportació;

hi destaquen indústries com el calcer, l'alimentació i el tèxtil. Pel que fa als proveïdors, els principals països d'origen són la Xina, Itàlia i Alemanya.

Feta aquesta introducció, comencem a parlar dels grups i les institucions que més utilitzen el provincialisme alacantí com a forma de defensar els seus interessos i fixar una identitat territorial que s'emmiralla directament amb l'espanyola. Un dels sectors que ha abraçat en major mesura el marc provincial per a la seua organització i reivindicació és l'empresarial. La magnitud de les xifres econòmiques que acabem de relatar ens pot donar una idea de la capacitat d'influència de les associacions provincials d'aquest sector.

Qualsevol que es pose a cercar les principals organitzacions empresarials de la zona veurà que tenen un format provincial, tot i que després, per una major operativitat, puguen fraccionar la seua activitat en àrees funcionals més petites. Citarem algunes de les que fan una activitat més intensa i tenen més presència als mitjans de comunicació: Federación de Empresarios del Metal de la Provincia de Alicante (FEMPA), Asociación Provincial de Empresarios de Hostelería de Alicante (APEHA), Asociación de Empresas Familiares de la Provincia de Alicante (AEFA), Federación de Asociaciones de Jóvenes Empresarios de la Provincia de Alicante (Jovempa), Asociación Empresarial Hostelera de Benidorm, Costa Blanca y Comunidad Valenciana. Aquesta darrera, tot i que actualment té un abast valencià, va nàixer a Benidorm i la seua activitat i capacitat d'influència s'ha desenvolupat majoritàriament en el marc turístic provincial de la Costa Blanca.

L'organització que funcionà com a estructura aglutinadora del sector empresarial provincial fou, durant molts anys, la Confederación Empresarial de la Provin-

cia de Alicante (COEPA). Aquesta era una de les tres confederacions provincials. Els deutes econòmics de les confederacions alacantina i castellonenca van comportar el seu tancament. La conversió de la confederació de la província de València en Confederació Empresarial Valenciana (CEV) amb voluntat unitària per a tot el territori, es veié com un atac als interessos provincials per part d'alguns sectors vinculats a COEPA (Flor, 2019). No obstant això, com es pot llegir a les últimes notícies sobre el tema, la desfeta de COEPA ha fet que un bon nombre d'associacions d'empresaris de la província d'Alacant s'hagen passat a la CEV. Mentrestant, una part dels empresaris de la zona intenta reestructurar el paraigua confederal provincial.

Un altre sector en què el marc provincial té força és el comunicatiu. La principal capçalera en nombre de lectors de la província és el *Diario Información*. Aquesta capçalera fou fundada en 1941 pel grup de mitjans del Movimiento i en 1984 comprada per Prensa Ibérica, el principal grup editorial espanyol pel que fa a capçaleres regionals, locals i provincials. Actualment, la quota de mercat del *Diario Información* suposa el 70 % dels lectors de diaris de tota la província.

La vida social que promou el *Diario Información*, com la que desenvolupen les principals associacions econòmiques provincials, és clau en el procés d'influència política. L'esdeveniment *influencer* de major rang en el calendari provincial alacantí és la gala dels premis *Importantes* que organitza el *Diario Información*. En aquesta gala es premien empresaris, acadèmics, artistes i associacions del territori provincial per la seua tasca en àmbits com l'economia, la ciència, la salut, les arts plàstiques, la literatura o l'acció social. S'hi reuneixen i es

donen a conèixer les principals elits i promeses econòmiques, polítiques i socials de la zona.

Des del govern de la Diputació d'Alacant es fan aportacions pressupostàries als mitjans de comunicació presents a la zona mitjançant els apartats de comunicació institucional del pressupost anual. Així, la línia editorial de mitjans de comunicació provincials com el *Diario Información* sol ser afí a la línia conservadora, neoliberal i provincialista imperant al govern de la Diputació d'Alacant des de fa dècades. L'anàlisi del discurs imperant en el *Diario Información* demostra aquest biaix i l'atac discursiu envers aquells que, des de la Diputació d'Alacant, es conceben com a enemics polítics (Moreno, 2018). En les darreres legislatures, governs d'esquerra com el valencià del Botànic i temes concrets com la legislació del plurilingüisme han sigut el blanc discursiu del *Diario Información*.

A la Diputació d'Alacant, amb governs del Partit Popular des de fa dècades, s'ha anat conformant el bastió polític d'un provincialisme alacantí que ha esdevingut la punta de llança del conservadorisme, el neoliberalisme i el nacionalisme espanyol en la zona. La història recent d'aquesta institució ha estat marcada per casos de corrupció que han afectat alts càrrecs del seu govern, entre ells diversos presidents.

En aquests casos també es processaren alts càrrecs de la que fou la institució insígnia provincial en l'àmbit financer: la Caja de Ahorros del Mediterráneo. Aquesta entitat fou comprada pel Banc Sabadell el 2011 per 1 € després de fer fallida per l'acumulació d'un deute provinent majoritàriament d'inversions immobiliàries de baixa qualitat. De 1975 a 1988 es va anomenar Caja de Ahorros de Alicante y Murcia. Aquesta institució partia de la unió de diferents caixes i monts de pietat, entre les

quals formava part la fundada en 1940 Caja de Ahorros del Sureste de España. La recopilació de noms i dates ens va bé per a mostrar els àmbits territorials amb què s'ha associat el provincialisme alacantí, així com els sectors que històricament l'han promogut.

El Partit Popular alacantí ha utilitzat el poder provincial com a arma de confrontació envers València des de fa dècades. Ho féu fins i tot en els temps d'apogeu campsista, quan els governs valencià i provincial estaven dominats pel mateix partit. A la província d'Alacant, resistí part de l'ala dura d'un zaplanisme que havia suposat la quintaessència del neoliberalisme *desarrollista* a la zona. En teoria, el campsisme es mostrava com un corrent moralment més conservador, tot i que el model econòmic era el mateix. El principal canvi, en definitiva, era el desplaçament del nucli del repartiment clientelar del poder. Així, al zaplanisme tan sols li va quedar atrinxerar-se en alguns espais provincials per a resistir i donar batalla, fins i tot des de Ciudadanos, que contemplà una afiliació extensa de sectors zaplanistes relegats en l'època campsista (Arabí, 2019). L'actual directiva del Partit Popular provincial, sorgida en el congrés de juliol del 2020 i encapçalada per Carlos Mazón, ha suposat un rescat dels càrrecs i l'ideari zaplanistes, segons l'anàlisi que s'ha pogut llegir en els principals mitjans de comunicació de la zona.

Des que el govern de la Generalitat Valenciana passà a mans de l'esquerra amb la conformació del govern del Botànic, el govern de la Diputació d'Alacant es convertí en la trinxera del model social i polític que, durant els anys de les grans majories del Partit Popular al País Valencià, fou l'hegemònic gairebé a tot el territori. Per a emfatitzar la confrontació política, el govern de la Diputació d'Alacant ha fet servir la lluita identitària en

reiterades ocasions. César Sánchez, president de la Diputació d'Alacant entre 2015 i 2019, solia presentar-se a les entrevistes que li feien com la salvaguarda d'una institució provincial clau per a mantenir el model territorial actual d'Espanya. A parer seu, el Govern del Botànic suposava la desarticulació de la integritat territorial d'Espanya. El vocabulari i símbols de l'anticatalanisme clàssic de la dreta valenciana (Flor, 2011) solien sortir en les seues declaracions.

El provincialisme, no tan sols com a punta de llança de polítiques conservadores i neoliberals, sinó com a paraigua d'un nacionalisme espanyol trufat d'anticatalanisme, ja havia donat els seus fruits en el passat recent. Al sud del País Valencià —més concretament a l'extrem sud—, on es troba el pal de paller del vot conservador que assegura el manteniment del govern de la Diputació en mans del Partit Popular, trobem la batalla de l'aigua com el precedent més clar. L'elit política, econòmica i comunicativa provincial fou molt activa en les mobilitzacions del *Agua para todos*, on es cridava a la mobilització juntament amb la societat murciana. A partir d'aquestes mobilitzacions socialment massives, la retòrica anticatalanista es va anar impregnant, sobretot en algunes zones del camp.

L'aigua ha sigut un dels temes predilectes per a confrontar políticament, sobretot a l'extrem sud valencià. Així, la Diputació d'Alacant ha anat ampliant la infraestructura per a fer *lobby* a partir d'aquest tema, amb un ventall d'institucions tècniques i polítiques. Podem esmentar la societat pública provincial ProAgua CostaBlanca S.A., la Comisión Provincial del Agua, la Mesa Provincial del Agua i la Cátedra del Agua, aquesta última amb la col·laboració de la Universitat d'Alacant. També caldria tindre en compte les organitzacions agràries,

confederacions hidrogràfiques i organitzacions d'empresaris presents en alguns dels citats organismes i prou actives en aquestes reivindicacions. Les publicacions, els documents i el discurs que promouen les principals veus d'aquestes institucions van en la línia d'augmentar els recursos hídrics de la província d'Alacant. La vinculació amb entitats de Múrcia i Almeria és constant. D'aquesta manera, s'enforteix el marc conceptual del *Sureste*, molt

L'antivalencianisme a Alacant, igual que l'anticatalanisme al Cap i Casal, ha sigut un recurs profitós per a la dreta neopopulista.

present en els plantejaments estratègics dels sectors més conservadors del Partit Popular provincial.

L'aigua es declara com a tema prioritari per part dels successius presidents

i governs de la Diputació d'Alacant. Qualsevol agreujament de la sequera crònica del sud és aprofitat pels representants del govern provincial per a atacar governs progressistes d'altres contrades i atiar la confrontació territorial.

D'aquesta manera, també es va reforçant el marc conceptual de la marginació dels alacantins respecte a València i el govern valencià. Cal dir que aquesta sensació de llunyania i marginació no és una percepció nova ni restringida a un sol sector ideològic. Mencionarem algunes de les causes que s'hi solen adduir en diferents contextos polítics i associatius de la zona: la mateixa distància física amb una orografia complicada i una mala connexió històrica entre València i el sud; l'acumulació de les institucions polítiques valencianes més importants a València; la minoritzada presència de càrrecs públics del sud en el govern valencià.

En els moments en els quals la dreta governa a la Diputació d'Alacant i té un govern d'una altra sensibilitat

al País Valencià, s'impulsa aquest greuge comparatiu. Es simplifica el panorama, es crea un enemic que és el culpable de tot mal i s'ometen tota la resta de circumstàncies que hi poden influir: és una estratègia populista en format de butxaca. Així, l'antivalencianisme a Alacant, igual que l'anticatalanisme al Cap i Casal, ha sigut un recurs profitós per a la dreta neopopulista, de la qual el zaplanisme ha sigut el seu major exponent en la zona (Arabí, 2019).

Per a contrarestar aquest biaix territorial, el govern del Botànic de la Generalitat Valenciana ha anat fent gestos per a intentar acostar-se a un sud no massa benèvol electoralment. Citarem alguns exemples: després de la DANA de setembre del 2019 que assolà especialment la comarca del Baix Segura i la part més meridional del Baix Vinalopó, quan encara es desenvolupaven els primers treballs de reconstrucció, el Consell Valencià celebrà el seu ple a Oriola i aprovà un pla d'ajudes sense precedents a la zona. L'acord de creació del segon govern del Botànic que possibilità aquestes ajudes s'havia signat al castell d'Alacant uns mesos abans. La Conselleria d'Innovació, Universitats, Ciència i Societat Digital s'establiria pocs mesos després a Alacant. Es sumaria així a les poques institucions del govern valencià —descomptades les direccions territorials i oficines PROP— presents al sud. A Alacant també hi ha el síndic de greuges valencià i l'Oficina de Propietat Intel·lectual de la Unió Europea (EUIPO). Aquesta darrera, tot i ser d'àmbit europeu, va ser cedida a Alacant per decisió del govern valencià en 1994. Com a últim exemple de descentralització del govern valencià, es podria citar que, des de la legislatura 2015-2019, existeix el càrrec de director territorial de Presidència: un a Alacant, un a València i un a Castelló.

Amb els últims exemples que hem esmentat sobre els gestos de descentralització del govern valencià trobem una constant: Alacant. La capital de la província seria la principal beneficiada d'entre totes les ciutats importants del sud en aquest intent de mirada meridional. Aleshores, ¿la suposada mirada cap al sud està refermant el centralisme provincialista alacantí?

El marc provincial està molt més arrelat en la política valenciana del que pot semblar a primer colp d'ull. Les organitzacions dels principals partits polítics es conformen de forma provincial, i no només en la dreta. El PSPV-PSOE recuperà l'organització provincial en el 2008, amb una estructura a Alacant a hores d'ara articulada en la major part de pobles de la circumscripció. Fins i tot Compromís, que abandera el valencianisme polític i la supressió de les diputacions, no pot defugir del tot de l'atracció provincial. Per posar un exemple, les seues primàries es fan en l'àmbit de circumscripcions provincials, a diferència d'altres partits d'esquerra com Podem que generen llistes unitàries per a tot el País Valencià en les quals integren membres de diferents zones.

Les accions dels governs i partits valencians per a tractar de descentralitzar, doncs, suposen reiterar el centralisme provincialista, un centralisme com el que desenvolupa la Diputació d'Alacant en la seua activitat institucional. El govern de la Diputació ha anat instal·lant quasi la totalitat de les institucions provincials amb línies pressupostàries importants a Alacant: el Palau Provincial de la Diputació d'Alacant, l'empresa provincial ProAgua Costa Blanca S.A., l'Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, l'Institut Provincial de la Família Doctor Pedro Herrero, l'Auditori de la Diputació d'Alacant (ADDA), el Museu Arqueològic d'Alacant

(MARQ), el Museu Gravina de Belles Arts (MUBAG) i l'Arxiu Històric Provincial.

La principal institució provincial empresarial, la Cambra de Comerç d'Alacant, també està situada a la ciutat del Postiguat. Així, el centralisme en aquest àmbit ha fet que hagen sorgit les cambres de comerç d'Oriola i Alcoi. Mentre que el total de les partides pressupostàries destinades a la cambra d'Alacant en el pressupost provincial del 2020 sumaven 558.000 €, la d'Oriola i Alcoi disposaven tan sols de 30.000 € cada una. En l'àmbit econòmic, el centralisme provincialista ha provocat la freqüent creació d'associacions empresarials d'àmbit comarcal o similar, com el cas del Círculo Empresarial de Elche y Comarca (CEDELCO).

La suma d'institucions converteix Alacant en el centre gairebé exclusiu del poder polític i econòmic en l'àmbit provincial. Com a excepcions més remarcables cal esmentar l'Aeroport Alacant-Elx, en el terme municipal d'Elx però en la zona més propera al nucli urbà d'Alacant, i la Institució Firal Alacantina, situada en la mateixa àrea.

D'aquesta manera, Alacant s'ha anat desenvolupant com una ciutat prou aïllada respecte a la xarxa territorial que hauria de representar i articular com a capital de província (Alcaraz, 2005). Alacant no ha aprofitat els recursos econòmics i institucionals que li aporta la seua capitalitat per a desenvolupar un lideratge que articule la xarxa de ciutats que s'estén cap a les comarques del Vinalopó i el Segura, l'Alcoià i les Marines. No ho ha aprofitat per a ser punt de trobada i coordinació d'unes ciutats que sovint viuen d'esquena les unes a les altres. El mateix reconeixement tradicional dels alacantins com a gent «de ciutat», enfront d'un més enllà territorial que es considerava «de poble», suposava una primera

presumpció jeràrquica en la relació envers la resta de municipis propers (Rodríguez-Bernabeu, 1994/2005).

No obstant això, el govern de la Diputació d'Alacant ha anat fent una implantació territorial indirecta de caràcter polític. Els diferents equips de govern han anat repartint diputats i assessors segons els resultats electorals locals. Així, a banda de premiar les zones amb millors resultats, ha sigut freqüent trobar candidats a l'alcaldia no guanyadors col·locats amb algun càrrec públic a la Diputació; és una forma d'impulsar políticament les zones on el partit del govern provincial és més fluix. A banda d'això, el govern de la Diputació ha expandit la seua xarxa d'influència en forma de subvencions nominatives per als pobles, una fórmula que fins fa no res era la tònica general del funcionament de les diputacions al País Valencià (Amigó, 2019).

El model polític, social i econòmic que promou el govern de la Diputació d'Alacant, aquell que fou hegemònic en el territori valencià almenys fins a l'esclat de la bombolla financera i l'assolament per casos de corrupció de l'elit política i econòmica de l'època, es pot adscriure al concepte *desarrollismo* (Wallerstein, 2006). El paradigma *desarrollista* el podem relacionar estretament amb el concepte «racionalitat formal» de Weber (1922/2012). Bàsicament, parlem del càlcul maximitzador de beneficis monetaris com a únic criteri de valor, desoïnt qualsevol mena de contrapès ètic o estètic. El *desarrollismo* comporta una transformació identitària, perquè sol anar associat a la destrucció del patrimoni històric, tradicional i ambiental, així com a la transformació de la ritualitat quotidiana en àmbits com el treball o les festes (Cañadas, 2018).

El model *desarrollista* al sud del País Valencià ha transformat el «paisatge cultural» (Álvarez Munárriz,

2011). En els centres històrics de la major part de ciutats, ha comportat la desaparició de bona part del patrimoni arquitectònic històric i tradicional. El nou, gran i ràpid és sinònim de bo, bonic i eficient en el plantejament *desarrollista*. Podríem citar el cas d'Elx, amb un centre històric actualment saturat d'edificis elevats entre carrers estrets i on les supervivències patrimonials cada vegada estan més amenaçades (Càmara Sempere, 2013; Jaén, 1989). El patró es reproduceix a ciutats com Novelda, Petrer, Elda, Sant Vicent o Alacant, amb un patrimo-

El model *desarrollista* al sud del País Valencià ha transformat el «paisatge cultural».

ni decapitat i normalment en un estat de conservació penós. Un altre exemple paradigmàtic és Oriola, veritable joia patrimonial del sud amb un centre que encara conserva construccions úniques, però en un entorn poblacionalment fantasma i en un estat de degradació elevat (Millán, 2015).

En la costa s'ha convertit «la tierra en suelo» (Aledo, 2008) arrasant pinedes, zones humides i platges, i creant una *tabula rasa* sobre la qual construir urbanitzacions encadenades. L'article citat esmenta tres grans fases de desenvolupament del *boom* immobiliari. La primera fase, fins als anys huitanta, va ocupar les primeres línies de platja amb edificis alts encadenats, que maximitzaven la possibilitat de rendiment dels solars. A partir dels huitanta, un model d'inspiració nord-americana amb urbanitzacions de xalets en espais tancats va començar a desenvolupar-se. Aquest model arribaria al seu colofó en una tercera fase amb urbanitzacions més fortificades i amb més equipaments, fins i tot amb camps de golf propis.

Al remat, la fesomia dels pobles originaris és gairebé irreconeixible a hores d'ara. Un cas paradigmàtic de massificació urbanística és Torrevella: el consumisme de sòl destinat a la construcció d'habitatges ha creat una massa urbana descontrolada; en aquest context, l'única prioritat ha sigut la rendibilitat més alta a curt termini. El resultat final és la depredació i degradació dels espais naturals, l'escassetat d'espai públic urbà, una taxa de serveis públics per habitant excepcionalment baixa i un endeutament municipal que multiplica la mitjana valenciana (Mazón i Aledo, 2004).

Un dels tradicionals òrgans promotors del model provincial del *desarrollismo* de «sol i platja» ha sigut la marca Costa Blanca. Aquesta ha desenvolupat un paper clau en la internacionalització d'una costa alacantina unificada sota el paraigua provincial i exposada com a monocultiu residencial i turístic. La marca fou fundada en 1965 com a forma de promoure el model turístic *desarrollista* que l'Estat centralitzat havia assignat al *Sureste español*. Actualment es conforma com a Patronat Provincial del Turisme pertanyent a la Diputació d'Alacant.

La promoció de la Costa Blanca com a espai residencial ha intensificat l'intercanvi entre l'altiplà peninsular i una costa provincial pensada com a perifèria llevantina respecte al centre espanyol. Podem exemplificar aquesta relació directa amb el marc nacional espanyol arrelada en la promoció Costa Blanca amb l'actual forma de la marca: «Costa Blanca. Alicante-Spain». En aquesta formulació, s'alternen el castellà i l'anglès com a idiomes comunicatius preferents, lligant directament la referència territorial alacantina amb l'espanyola. Es passa de llarg de la identitat valenciana així com del valencià.

El provincialisme alacantí sol bastir ponts identitaris directament amb el marc nacional espanyol, renovant

així la concepció centralista des de la qual naix el mateix paradigma provincial. Les elits de la capital provincial històricament han intentat potenciar la relació directa amb Madrid. La proximitat política d'un indret comercial com Alacant, especialment en alguns moments històrics clau, li va anar atorgant privilegis econòmics i va anar refermant la relació Alacant-Madrid (Mateo, 1966/1986). En el segle XIX, els vincles s'intensificaren amb la inversió per part de l'Estat en infraestructures directes amb Alacant. La primera via de tren de llarg recorregut que tingué Alacant a mitjan segle XIX fou amb Madrid.

Arran d'això, els intents per part de les institucions locals de promoure Alacant com a destinació turística i residencial s'intensificaren. La mateixa creació de les Fogueres com a atracció cridanera a semblança de les Falles o les proclames locals per a assimilar els carnestoltes locals a les explosions barroques nord-italianes, són exemples de com s'intentava agilitzar el procés de creació d'un espai turístic i de transformació de la ciutat, fins i tot en el que és ritual. Així, el procés de construcció de ciutat comença a pensar-se cada vegada més des dels desitjos de qui ha de vindre, i es prioritza així la marca d'una ciutat esdevinguda mercaderia respecte al procés de reconeixement identitari (Alcaraz, 2005). Amb tot això, la cavil·lació sobre Alacant ciutat sol apuntar cap a dos tipus d'autoestereotips (a vegades pensats com a corresponents): per una banda, la lloança de l'obertura, la tolerància i la versatilitat d'una ciutat històricament mercadera en què han conviscut ciutadans d'arreu d'Europa i la Mediterrània; per altra banda, la crítica d'un viure desarrelat, moll i sempre encisat per modes i novetats foranes (Alcaraz, 2005; Mateo, 1966/1986, Rodríguez-Bernabeu, 1994/2005).

Fins ara, hem exposat tota una sèrie d'institucions polítiques, econòmiques i comunicatives que utilitzen el provincialisme alacantí com a *lobby* per a defensar els seus interessos polítics i econòmics. A banda d'això, resta el dubte sobre la integració identitària de l'alacantinisme; integració al nivell del «jo sóc», «nosaltres som».

Calen dades per a poder saber amb més precisió el nivell d'integració social de la identitat alacantina. Les poques de què disposem no acaben d'oferir prou detalls per a precisar el grau d'implantació i les característiques de la identitat territorial alacantina (Piqueras, 1996). Les dades més actualitzades que podem fer servir, tot i que parcials per l'àmbit territorial, són les que vam extreure de la nostra recerca doctoral quan preguntàvem sobre identitat local a Elx (Cañadas, 2018). Davant la pregunta concreta sobre com es veia el municipi il·licità pel que fa a identitats territorials, «alacantí» era l'ítem que menys valoració obtenia amb un 5. En aquest cas segurament influeix el fet que entre Elx i Alacant, com entre la major part de ciutats grans limítrofes, hi haja una certa picaresca tradicional que es suma en aquest cas al recel enfront del centralisme provincial alacantí. Encara que el cas d'Elx potser no és el més representatiu per a parlar de nivell d'alacantinisme, no cal subestimar la seua aportació. Que la població de la ciutat que suposa un 17 % dels habitants de les comarques del sud, amb gairebé la mateixa població que les comarques del Vinalopó Mitjà i l'Alt Vinalopó juntes, mostre eixe baix sentiment identitari alacantí, és una dada considerable.

En els testimonis que hem entrevistat arreu de les comarques del sud al nostre procés de recerca i feines diverses, no hem sentit expressions del tipus «nosaltres els alacantins som...». Òbviament, fem aquesta afirmació deixant de banda la ciutat d'Alacant i algunes zones

properes de la seua comarca, l'Alacantí. En les comarques del sud, sí que és fàcil sentir la menció a Alacant com a espai més ample que la mateixa capital des d'una perspectiva principalment geogràfica amb expressions com: «aquest és l'últim poble d'Alacant abans d'arribar a Múrcia», «ací en Alacant hi ha molt d'estranger» o «els pobles de la muntanya d'Alacant són molt bonics».

El documental *Ser a la frontera sud*, produït per l'Associació Cívica per la Llengua El Tempir i dirigit per Lluís Català Oltra, recull un ventall d'entrevistes a ciutadans de les comarques del sud (Català Oltra, 2016). A la pregunta «vosté se sent espanyol, valencià, alacantí o del seu poble?», la major part dels testimonis anomenaven d'una manera o altra el fet alacantí. No solia ser la primera identitat que esmentaven en les respostes ni s'hi detenien massa. La mateixa pregunta pot condicionar, perquè esmenta les categories respecte a les quals el subjecte s'ha de pronunciar, i així és més difícil que se n'ometa alguna. Queda pendent, per a estudis quantitatius d'ample abast territorial, extraure dades directes sobre el nivell en què la ciutadania del sud valora les diferents identitats territorials.

Pel que fa al que hem tractat en altres apartats, els testimonis del documental *Ser a la frontera sud* ens apropen, des del vessant qualitatiu, a les conclusions que hem anat establint en els apartats anteriors: la identitat territorial que més esmenten els subjectes entrevistats és l'espanyola; la que menys la valenciana, i amb major nombre d'elisions entre els subjectes entrevistats de les zones de predomini lingüístic castellanoparlant, especialment els del Baix Segura. Alguns dels habitants d'aquesta comarca, principalment els més majors, també declaraven sentir-se més prop de Múrcia que de València. Entre els habitants més joves, les respostes eren

més ambigües en aquest aspecte; en general, els joves del sud manifestaven menys interès envers les qüestions identitàries.

A partir de tot el que hem anat comentant en aquest apartat, podríem exposar la següent hipòtesi provisional: el provincialisme alacantí s'ha desenvolupat com un eficient *lobby* polític i econòmic. No obstant això, tot i adquirir certa implantació social quant a identificació geogràfica i fins i tot com a identificació territorial secundària —respecte a altres amb més implantació com

**El provincialisme alacantí
s'ha desenvolupat com
un eficient *lobby* polític i
econòmic.**

l'espanyola—, normalment no hauria adquirit el nivell de densitat simbòlica i integració que el faça arribar al «jo sóc» o el «nosaltres som», d'una manera que s'integre preconscious-

ment fins al nivell dels autoestereotips. Uns autoestereotips que es podrien expressar amb frases com: «això és perquè els alacantins som més...», «com a alacantins som així, no com els murcians o els valencians que són més...». Tot això, descomptant la ciutat d'Alacant i algunes zones properes de la seua comarca. Aquesta és una hipòtesi provisional, a falta d'una major amplitud de dades que haurien de respondre algunes qüestions complementàries: ¿La identificació alacantina està avançant cap a noves formes d'integració personal i social? ¿O, per contra, és una identificació territorial que va decaient en implantació respecte a dècades anteriors?

Per a explicar la implantació relativa de l'alacantinisme en un nivell simbòlic i d'integració dens, es podrien plantejar algunes pistes. El mateix centralisme del provincialisme alacantí seria un factor que cal tindre en compte. A més, la província d'Alacant està estructurada

a partir d'un seguit de nuclis urbans mitjans i mitjans grans en un territori geogràficament divers. Aquesta característica és més palesa a les comarques del sud on, a banda d'Alacant, es concentren cinc dels quinze municipis més grans del País Valencià. Parlem d'un context de ciutats prou autònomes en què la falta de polítiques vertebradores emfatitzaria el replegament cap al localisme i el comarcalisme. En ciutats com Elx, Alacant, Elda, Oriola o Torrevella, normalment no s'han promogut solucions cooperatives per a millorar l'abast de les polítiques públiques o de les inversions econòmiques.

Caldria preguntar-se, en general, per què unes identitats territorials s'acaben integrant psicosocialment més que altres. Per a avançar en la implantació d'una identitat territorial, les opcions són diverses: es pot fer atractiva la pertinença a un lloc per la qualitat de vida que s'hi desenvolupa; per les llibertats i els drets de què disposa la població pel fet de pertànyer a eixa identitat territorial; per la legitimitat del seu sistema polític. No obstant això, si els beneficis socials i polítics no van acompanyats d'una sèrie de símbols i rituals que accentuen el sentiment de pertinença des d'un vessant més emocional, no es sol activar un alt grau d'integració identitària en la major part de la població. No calen només avantatges econòmics, socials i polítics en forma de drets i serveis públics; també cal tot un edifici simbòlic construït a partir de trets culturals presentats com a distintius: tradició i història comunes, institucions arrelades en el temps, tradició artística i literària si es poden discernir, llengua pròpia o variant dialectal si es té...

Amb la identitat territorial alacantina, difícilment es poden trobar massa trets etnogràfics, artístics o històrics que diferencien la província d'Alacant de la tradició valenciana o de l'espanyola. Els organismes provincials

de caràcter més cultural no solen entrar en aquestes qüestions identitàries. En les iniciatives de l'Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, la promoció cultural alacantina es sol relacionar principalment amb la creació i recerca en el marc territorial provincial.

Així ocorre també amb la reflexió envers els referents artístics que es solen promocionar des dels àmbits culturals provincials. En l'àmbit literari, alguns estudiosos provincialistes com Vicente Ramos centraren el seu estudi en figures com Azorín, Miguel Hernández, Rafael Altamira o Gabriel Miró; seria difícil establir massa elements identitaris provincials comuns a partir de l'obra i trajectòria d'aquests autors. La trajectòria de Vicente Ramos exemplifica la dels pocs prohoms provincialistes que intentaren dur l'alacantinisme més enllà de la seua instrumentalitat econòmica: intents frustrats de consolidar partits provincialistes alacantins que no obtingueren mai més d'un grapat de vots, i apropament a partits com Unió Valenciana o Partit Popular, així com a institucions culturals d'àmbit supraprovincial conservadores com la Real Acadèmia de Cultura Valenciana.

Des del vessant més polític de les institucions provincials, les referències ocasionals a la identitat alacantina han anat lligades sobretot a la reivindicació de la mateixa institució de la Diputació d'Alacant. Així, com a manera de legitimar la utilitat i necessitat de la província, l'expresident de la Diputació d'Alacant César Sánchez arribà a afirmar en algunes entrevistes que la tradició institucional alacantina era més antiga que la valenciana. Comparava la Diputació d'Alacant amb l'actual comunitat autònoma valenciana, ometent la resta d'una història institucional valenciana que es remunta fins a mitjan segle XIII (Baydal, 2017).

Els pocs intents d'establir elements culturals com a distintivament identitaris de l'alacantinisme provincial acaben quedant-se en un grapat de tòpics dispersos. Mencionem, a tall d'exemple, una de les últimes temptatives, la de la Denominació d'Origen Protegida «Vinos de Alicante». Aquesta institució, en un intent de cridar l'atenció a un públic proper geogràficament, va saltar al terreny identitari en la recerca de referents popularment reconeixibles en tot l'àmbit provincial. Tan sols en va poder utilitzar dos. Per una banda, la festa de Moros i Cristians, tot i que el seu mapa actual dista molt de coincidir amb el provincial. Per altra banda, van jugar amb la forma diferent de cuinar l'arròs en qualsevol lloc de la província, apropiant-se d'una tradició cultural diversa i ampla difícilment comprensible com a únicament alacantina. L'última campanya de la DOP «Vinos de Alicante» utilitza una dita tradicional, amb la qual sumaria quasi la totalitat dels tòpics identitaris alacantins: la campanya es diu «*made in* la millor terreta del món».

4. La fantasia mediterrània d'un cantó d'Europa

En aquest apartat, tractarem sobre el nivell de pertinença que en el sud valencià trobem respecte a les principals identitats d'àmbit supraestatal que s'hi poden associar. Per una banda, hi ha una identitat europea que actualment també suposa el marc conceptual d'una estructura supranacional amb trets federals i confederals, la legislació de la qual influeix en molts aspectes de la política valenciana: la Unió Europea. Per altra banda, hi trobem una identitat territorial encara més ampla, la

mediterrània, que ens remet a un conjunt difús i heterogeni de territoris.

Començarem per la identitat territorial europea. El Baròmetre de la Generalitat Valenciana d'Estiu del 2019 formulava dues preguntes sobre la UE que ens poden servir. Per una banda, preguntava als enquestats sobre el nivell d'interés que li suposen les notícies sobre la UE (Direcció d'Anàlisi i Polítiques Públiques de la Presidència, 2019). A un 49,2 % li interessaven molt o bastant i a un 49,1 % poc o gens. L'altra pregunta era si pensava que la pertinença a la Unió havia beneficiat o perjudicat la Comunitat Valenciana. En aquesta ocasió, un 47,5 % pensava que havia beneficiat, un 21,7 % que ni havia perjudicat ni beneficiat i un 25,3 % que havia perjudicat. Les dades per circumscripcions no variaven gaire. Desglossant aquesta última pregunta per sectors econòmics, la suma d'opinions desfavorables respecte al benefici de la pertinença a la UE era més elevada pel que fa a l'agricultura i la indústria, però aquesta pertinença es veia més beneficiosa per al turisme i el comerç. Els Eurobaròmetres, per la seua banda, han anat mostrant un nombre majoritari de ciutadans espanyols que manifesten sense problemes la seua ciutadania europea i n'aprecien beneficis.

La pregunta pels beneficis de la pertinença a la Unió potser no és un indicador suficient per a establir la integració psicosocial de la identitat europea en grans capes de població. Com hem comentat en l'apartat anterior, tan sols aportar un marc de benestar o de preservació de drets no sol ser suficient per a fomentar un nivell de pertinença dens. Calen símbols. Cal construir un relat sobre una història diferenciada amb les seues fites i personatges simbòlics; cal cosir elements tradicionals, patrimonials i paisatgístics comuns; cal un relat envers uns

valors fonamentals associats a un cos polític cristal·litzat en unes institucions pròpies.

Al darrere del projecte de la Unió Europea han estat presents teories com la de les identitats postnacionals de Jürgen Habermas (1989). El filòsof alemany, marcat per una història de guerres entre germans al cor d'Europa, va tindre la necessitat d'idear un camí identitari diferent; un projecte comú menys apassionat i més inclussiu que els que havia patit. Les identitats postnacionals, doncs, haurien de prioritzar la salvaguarda d'uns drets i unes oportunitats fonamentals. Algú que visquera a la Unió Europea, o a l'Alemanya unificada, hauria de sentir la seua pertinença essencialment perquè eixes demarcacions territorials estaven fonamentades en sistemes polítics garants d'uns drets i llibertats universals. Per tant, el nivell de pertinença no hauria de fonamentar-se en construccions ètniques sobre orígens comuns o en l'emfatització d'una història i tradició diferenciades.

La crítica que s'ha fet sovint a aquest plantejament és que el seu racionalisme i la seua equanimitat no sol ser apte per a tots els públics (Schnapper, 2001). Per a una bona part de la població, a banda de ser més o menys conscient dels beneficis que li pot aportar ser ciutadà europeu, alemany, espanyol o valencià, li cal tota una sèrie d'elements històrics, tradicionals, institucionals o artístics propis: li calen elements que el facen emocionar amb eixa pertinença. En el cas de la Unió Europea, a banda del programa Erasmus i d'alguns premis culturals que s'han anat dotant d'un marc europeu, pocs elements s'han desenvolupat per a densificar simbòlicament la pertinença europea. La Unió Europea s'ha centrat a generar una estructura política, legal i burocràtica; ara, li cal crear europeus (Giddens, 2007). Si això no es fa, les xifres concretes de pertinença continuaren sent confu-

ses i volubles. A les notícies més actuals ens remetem: Brexit, governs autocràtics i euroescèptics a Hongria o Polònia, i revifalla electoral de l'extrema dreta.

Per apuntar alguna dada més localitzada al sud valencià respecte a la pertinença europea, novament només ens podem remetre a les que vam obtenir en la nostra investigació doctoral sobre identitat local a Elx (Cañadas, 2018). Vam preguntar als habitants locals en quin nivell (de l'1 al 10) veien Elx com a municipi europeu. La mitjana de totes les respostes fou un 6, la segona nota més baixa pel que fa a identitats territorials relacionades amb el municipi, després de la referència al grau d'alcantinitat. Som conscients que preguntar a un subjecte sobre com veu el seu municipi és una demanda més externa que preguntar-li com es sent a si mateix. Per exemple, algú pot pensar que Elx no és un indret massa europeu comparant-ho amb altres llocs que ha visitat en el vell continent, però aquesta mateixa persona sí que es pot sentir prou identificada amb els valors o la pràctica política de les institucions europees. Així i tot, deixem la referència a l'estudi il·licità com a dada estadística disponible sobre la implantació relativa del fet identitari europeu en el sud valencià. Novament, a falta d'un major nombre de dades, no queda sinó plantejar una hipòtesi provisional: actualment, si comparem la implantació de diverses identitats territorials en el sud valencià, l'europea pot ser una de les que es senten en menor grau.

Podem tornar a apuntar el factor proximitat com a probable pista explicativa de la hipòtesi enunciada. Més encara, tenint en compte que actualment la identitat europea es sol relacionar directament amb la UE. La llunyania de les institucions que estructuren el seu poder, pot ser un dels factors que fan que la identitat europea encara no arribe a un nivell d'integració tal que

es puguen sentir frases a peu de carrer com: «clar, això és perquè som europeus», «nosaltres, com a europeus hauríem de...». En el sud valencià, a banda de l'oficina de l'EUIPO, no hi ha altre element de referència que pugui fixar en el territori la potencialitat del sentiment europeu.

No obstant això, si mirem el mapa de la zona amb deteniment, podem trobar referències al camp semàntic europeu en algunes zones del sud. En aquelles ciutats amb major nombre d'estrangers comunitaris residents, podem trobar un nombre més elevat de negocis i espais públics amb referències europees. L'exemple més simp-tomàtic és Torrevella.

A partir d'aquesta dada, tot i que amb la necessitat d'estudiar aquest fet amb més profunditat, es podria suggerir la següent proposta: als llocs amb major diversitat poblacional d'origen europeu, la implantació de la identitat territorial europea pot tindre més èxit i pot es-devenir un punt de partida per a treballar la cohesió en aquests contextos heterogenis.

En les reflexions identitàries sobre Europa es sol recórrer al concepte «cosmopolitisme» (Giddens, 2007; Steiner, 1966/2004). Al llarg de la història, Europa ha estat una regió mundial desenvolupada com a punt de trobada de pobles, religions, llengües i tradicions diverses en un espai relativament limitat i geogràficament divers. El treball a partir d'aquesta multiculturalitat constitutiva al fet europeu, pot ser un punt de partida per a renovar i impulsar el sentiment europeu, i alhora pot servir com a relat estratègic d'un procés d'inclusió, convivència i cohesió necessari en societats obertes.

De fet, un dels reptes actuals a les comarques del sud és passar de la constatació de la diversitat a la inclusió i la convivència entre gentes vingudes de territoris diver-

sos, i en un context desigual. L'escenari de partida no és senzill. Per una banda, els residents del nord i l'occident europeu —normalment pensionistes— solen desenvolupar la seua quotidianitat en un entorn prou aïllat. Fan la major part de la seua vida a barris residencials on poden trobar la major part dels serveis que necessiten i en el seu idioma d'origen (o en anglés). Segons els estudis del ram, la voluntat de participació en la comunitat local o d'aprenentatge de les llengües autòctones és prou baixa entre aquests residents (Francés i Santacreu, 2013).

Pel que fa a l'altre extrem de la balança, la classe treballadora nouvinguda, a qui la població local sol identificar com a «immigrants» (els benestants nord-europeus són «estrangers»), la situació és més complexa encara. La desigualtat existent entre veïns de diferent origen en els barris obrers i l'augment dels índexs de precarietat, exclusió i pobresa no són un còctel esperançador pel que fa a teixir xarxes de convivència i inclusió. Gairebé tots els migrants treballadors que vam entrevistar en la nostra recerca doctoral havien sofert episodis racistes intensos (Cañadas, 2018). Manifestaven que en el seu dia a dia vivien amb un cert soroll de fons pel seu origen, però també expressaven no estar exposats a una conflictivitat contínua. Així i tot, sempre remarcaven que eixa calma volàtil no volia dir que visqueren en igualtat de condicions respecte a la resta de població local. Els ciutadans d'origen africà solien ser els qui expressaven patir un nivell de xenofòbia més alt. Els episodis de violència racista pública no són desconeguts en la zona i el vot a l'extrema dreta avança a les zones més empobrides del sud valencià, com ja hem analitzat en el segon apartat d'aquest text.

Parlarem ara de l'altra identitat supranacional que pot ser fàcilment apropiable des del sud valencià: la iden-

titat mediterrània. Primer de tot, cal remarcar que les identitats sempre són problemàtiques en la seua delimitació i en l'especificació de les seues característiques. De fet, referir-nos-hi amb un substantiu, «identitat», ja és imprecís perquè parlem, més que d'elements compactes, de processos en constant canvi i conflicte (Bauman, 2011). Però en aquest text no complicarem més la

nomenclatura.

Un dels reptes actuals a les comarques del sud és passar de la constatació de la diversitat a la inclusió i la convivència.

La identitat mediterrània ens remet a un àmbit extremadament ambigu. És difícil precisar característiques compartides entre la gran varietat de territoris i pobles localitzables a partir

de la referència geogràfica al Mare Nostrum. Tots els intents per definir el fet mediterrani han sigut incomplets, i normalment contaminats pel biaix orientalista i etnocèntric dels acadèmics occidentals que solien ser els especialistes en estudis mediterranis (Llobera, 1990). ¿Quins són els elements comuns d'una regió cultural que té localitats tan diverses com Mònaco, Palerm, Trípoli o Beirut? ¿Es pot definir quelcom distintivament mediterrani en un territori on s'entrecreuen l'Islam, el cristianisme catòlic i l'ortodox, centenars de llengües d'origen divers, zones riques i zones empobrides?

Així i tot, que una categoria siga ambigua en la seua definició no vol dir que es deixe d'utilitzar. De fet, totes les grans categories que utilitzem diàriament (poble, país, llibertat...) també són ambivalents, però continuen sent efectives i necessàries discursivament. En la definició de qualsevol mot el que impera és l'ús, quin significat concret donem a eixes paraules en un context determinat (Wittgenstein, 1958/1997). Així, si algú d'Alexandria

parlars de la mediterraneïtat, segurament no es referiria exactament al mateix que algú de Montpeller.

En el cas del sud valencià, pel que hem pogut investigar, el camp semàntic mediterrani gosa d'un cert arrelament institucional. No hem d'oblidar que l'entitat financera referent a la zona abans de la crisi del 2007 es deia Caja de Ahorros del Mediterráneo. A Alacant, podem trobar altres institucions com la Casa Mediterráneo o el Casino Mediterráneo, que ens remetent a aquest marc conceptual. Com en el cas de la identitat territorial europea, també podem trobar noms que remetent al fet mediterrani en comerços i empreses, principalment en les urbs turístiques de la costa.

En els darrers anys, les al·lusions a la Mediterrània s'han pogut llegir amb més freqüència en la premsa d'abast local i provincial en referència al Corredor Mediterrani. La reivindicació de la millora d'infraestructures es va estendre en alguns sectors polítics i econòmics provincials influents a partir del 2018. Aquesta mobilització de caràcter territorial, enfront d'altres passades, sí que ha sigut comuna a tot el País Valencià. El territori valencià es presenta com un indret privilegiat per la seua ubicació, que pot exercir com a articulador nord/sud de l'Arc Mediterrani en un context europeu que va tendint al policentrisme (Azarga i Romero, 2007).

On major nombre de referències directes o indirectes es poden trobar respecte al fet mediterrani, és en les campanyes de promoció turística de la zona. L'imaginari associat al que és mediterrani és reiteratiu: panoràmiques de platges tranquil·les i paradisiàques; el sol com a referència omnipresent; colors on predominen els tons càlids en una varietat de verds, blaus i ocres, o fotografies gastronòmiques amb plats presentats en una profusió de colors i formes. Aquest imaginari és present en

les diferents entitats de promoció turística de la zona, siga en la marca provincial Costa Blanca o en l'organisme autònom VisitElche de l'Ajuntament d'Elx. En aquest últim, la marca de promoció turística ha arribat a ser «Elche, oasis Mediterráneo». L'enfocament en la profusió barroca de formes, la intensitat cromàtica, la tradicionalitat festiva presentada de manera pintoresca i despreocupada o les referències a l'oasi, no fan sinó reiterar els estereotips d'un exotisme orientalista que es retrotrau als viatgers romàntics europeus, com Eugène Poitou, que en el segle XIX transitaren la zona.

Les darreres apreciacions ens porten a precisar algunes qüestions. Fer fotografies amb plans curts amb els quals no es percep la disharmonia urbanística o enfocar aquells pocs fragments de platja en els quals no es veuen grans edificis al voltant, crea una imatge que no es

No és el mateix el procés de construcció identitària que el de creació de marca.

correspon amb la percepció *in situ*. Compta poc que la imatge turística mediterrània es desenvolupe mitjançant la lògica del simulacre (Baudrillard, 1978/1984),

perquè el que importa és moure al consum de l'espai turístic.

Hem de tindre en compte que no és el mateix el procés de construcció identitària que el de creació de marca. La construcció identitària és un procés reflexiu (Giddens, 1996) que dona lloc a eixa síntesi definitiva amb la qual un subjecte individual o col·lectiu es reconeix i es distingeix dels altres: «jo sóc», «nosaltres som». El procés de creació de marca, *branding*, tendeix a pensar-se des de fora i cap a fora; el focus es centra més en el client que en el «nosaltres».

La creació d'un espai turístic, doncs, està relacionada amb un procés de «posar en valor» des de fora i cap a fora, sense tindre massa en compte la identitat i el sentit cultural dels habitants d'un territori. Aquests, solen «donar valor» a elements diferents dels que «posa en valor» la publicitat institucional i les seues marques (Nogués, 2006). Caldria preguntar-se fins a quin punt la conversió d'un lloc en un espai turístic, posant en valor elements de fora i cap a fora, ha calat en el procés identitari dels habitants de les comarques del sud. Però això supera l'abast d'aquest estudi.

5. Valencians. Identitat i projecte

En aquest apartat, posarem a prova la intensitat de la identificació territorial valenciana a les comarques del sud. Per a començar a fer-nos una idea, tornarem a recórrer a les dades electorals. En el segon apartat d'aquest text, vam utilitzar l'estudi del vot a les opcions nacionalistes espanyoles de dreta, com a manera d'analitzar la implantació de la identitat espanyola al sud valencià. Ara, centrarem l'anàlisi en la intensitat del vot més valencianista. Per simplificar-ho, esmentarem el vot a Compromís i ens fixarem principalment en el vot autonòmic. Hi ha altres forces polítiques, com el PSPV-PSOE, que es poden interpretar com més o menys valencianistes en algunes zones. Així i tot, a les comarques del sud aquest fet sol canviar segons la població i la comarca, depenent dels pesos polítics en les estructures del partit. Per això, restringirem la nostra anàlisi a la força política amb representació autonòmica que es sol declarar més obertament valencianista (tot i que a les comarques del sud aquest discurs es sol matisar).

El vot a Compromís en les eleccions autonòmiques del 2019 a les comarques del sud, segons elaboració pròpia a partir de l'arxiu històric electoral del portal d'informació Argos de la Generalitat Valenciana, fou del 8,7 %. Es mantingué entre 9 i 10 punts en la major part de les comarques del sud, excepte al Baix Segura on va caure fins al 4,8 %. El percentatge en l'àmbit del País Valencià fou del 16,8 %, més de sis punts per damunt de la major part de les comarques del sud i dotze punts per sobre del Baix Segura.

La tendència comparativa és semblant si agafem les dades de les eleccions autonòmiques del 2015. El vot a Compromís havia sumat un 18,7 % al País Valencià, a les comarques del sud es quedava més de huit punts per sota amb un 10,2 % i a la comarca del Baix Segura més de quinze punts per davall (3,6 %).

Per contra, cal destacar que a les zones més al nord de la circumscripció d'Alacant, Compromís va traure resultats comarcals dels més alts de tot el territori valencià. En les eleccions autonòmiques de 2019, sumava un 25,7 % al Comtat i un 22,8 % a la Marina Alta. L'Alcoià i la Marina Baixa s'erigirien en comarques de transició, amb un 16,7 % i 12,8 % respectivament. Per tant, entre la comarca de més al nord i la de més al sud de la circumscripció hi havia una diferència en el vot més valencianista de vora vint punts. Aquesta dada ens pot donar una pista més del que déiem en l'apartat sobre la identitat territorial alacantina: la falta de cohesió identitària del marc provincial és una de les causes que comporta la difícil integració com a identitat cultural per part de la població. La diversitat és intensa, no només entre les comarques i localitats del sud, sinó a l'interior de tota la demarcació provincial.

Fent un rastreig per la resta de comarques del País Valencià, tan sols trobem xifres similars a les de les comarques del sud pel que fa al vot a Compromís, prenent de referència els resultats autonòmics del 2019, en les comarques de la Plana d'Utiel-Requena (7,6 %) i l'Alt Palància (9,1 %). En la resta de comarques d'interior de les circumscripcions de València i Castelló, els percentatges de vot a Compromís superen els del sud.

En les últimes eleccions generals de novembre del 2019, el vot a Compromís queia fins al 3,1 % en les comarques del sud, menys de la meitat del percentatge de vot que aquesta força política sumava a tot el País Valencià (7 %). Al Baix Segura, el vot a Compromís baixava fins a l'1,6 %. La dualitat de vot entre generals i autonòmiques apunta cap a un vot instrumental de Compromís més intens al sud, en el qual poden tindre prioritat altres interessos (esquerra, ecologisme, feminisme) abans que el valencianisme en les eleccions autonòmiques. Aquests interessos, en les eleccions generals, trobarien el vot preferent en altres opcions d'àmbit estatal.

Siga amb les dades que siga, el que veiem és un percentatge de vot a les opcions més valencianistes menor al sud que al conjunt del País Valencià. Això, seria l'altra cara de la moneda del que hem analitzat en el segon apartat d'aquest text, on hem establert que al sud valencià el percentatge de vot a les opcions nacionalistes espanyoles de dreta era més alt que el que suposava a tot el País Valencià. Així, les dades electorals acabarien de precisar territorialment les dels baròmetres de la Generalitat sobre pertinença territorial, que en el seu desglossament per províncies exposaven per a la d'Alacant una preferència més elevada pel sentiment espanyol.

¿Però per què ocorre tot això en el sud valencià? Repassarem algunes de les raons que hem analitzat en els

darrers capítols que ens poden ajudar a explicar aquesta qüestió, i n'esmentarem de noves: un contrapoder provincial que exerceix de *lobby* polític i econòmic a través de la Diputació d'Alacant, d'associacions empresarials i mitjans de comunicació que promouen una agenda conservadora, neoliberal i amb una preferència identitària espanyola; una migració a mitjan segle passat provinent de territoris quasi exclusivament castellanoparlants i fora de l'àmbit valencià que en poc temps faria multiplicar la població local en algunes ciutats; un fenomen migratori posterior amb poblacions que vingueren de més lluny i que, sumant treballadors del sud i de l'est, i residents pensionistes del nord, ha fet que en algunes zones del sud la població nouvinguda siga majoritària; una importància de sectors com la construcció, l'hostaleria i el turisme que han comportat la dependència respecte a un model econòmic *desarrollista* l'origen i legitimitat del qual es troba en el front conservador, neoliberal i provincialista; una geografia complicada, una mala connexió de transports històrica i una llunyania política sentida cap a València.

Aquests són elements que, en la major part dels casos, es refereixen a circumstàncies relativament recents. No obstant això, la singularitat identitària del sud valencià té arrels històriques més profundes. Sense pretendre ser exhaustius, perquè no és aquest un text històric ni elaborat per un especialista del ram, n'esmentarem les principals. Ho fem perquè, com en altres parts d'aquest text introductori sobre la realitat del sud, volem deixar pistes interpretatives que puguen servir per a investigacions posteriors més àmplies.

La línia Biar-Busot, que a grans trets marca el començ de les comarques del sud, fou una realitat històrica palesa als inicis del Regne de València. Els territoris «més

enllà de Xixona» estigueren vora seixanta anys en el regne de Castella abans d'entrar en el de València. El repoblament, tot i ser divers com en gairebé tot el Regne, fou amb una proporció més alta d'aragonesos que en els territoris de la muntanya o de les planes i la costa més properes a València (Baydal, 2017). Alguns territoris del sud passaren a mans de senyors castellans més prompte que ho feren altres. Les repoblacions castellanques des de territoris propers foren més intenses que en altres parts del territori valencià al llarg de la història; així fou arran de diferents plagues, d'incursions, de l'expulsió dels moriscos, de conflictes bèl·lics i de la creació de noves terres de cultius i pobles de colonització a partir de la dessecació de part de les marjals de la zona des del segle XVIII (Furió, 1995). A més, Villena i bona part de la comarca de l'Alt Vinalopó van pertànyer administrativament a Castella fins a la divisió provincial del segle XIX.

La suma de totes aquestes circumstàncies, les més properes i les més llunyanes en el fil de la història, fan que la situació de les comarques del sud partisca d'una estructura poblacional i econòmica diversa. A més, la permeabilitat de la frontera sud i el desenvolupament creixent d'una xarxa d'intercanvi econòmic cap a migjorn fan que la influència dels territoris castellans haja sigut històricament intensa.

A banda de tot això, el sud valencià comparteix tota la resta de circumstàncies històriques i polítiques que han fet que els posicionaments més valencianistes hagen tingut una implantació difícil i asimètrica arreu del territori (Mira, 1997/2015). La major part d'aquestes circumstàncies han sigut tractades a bastament en la bibliografia del ram. Per això n'esmentarem només les principals a manera de recordatori: repoblament heterogeni i desigual arreu del territori valencià; progressiva castellanització

zació de les elits polítiques a partir de l'enfortiment dels Trastàmars i de la posterior unió dinàstica; repressió cultural i política arran de la Guerra de Successió; un nacionalisme espanyol que es va anar implantant amb èxit en bona part del territori valencià amb fites com la guerra contra els francesos; una Renaixença cultural amb una identificació principalment espanyola; un desenvolupament minoritari del valencianisme polític a principis del segle xx, tot i que amb fites significatives a les darreries de la Segona República; repressió durant la dictadura en un context d'hegemonia d'un nacionalisme espanyol centralista i reaccionari; dificultats del valencianisme per a estendre la seua implantació durant una transició democràtica marcada per la violència dels sectors ultres de la dreta autòctona; hegemonia del Partit Popular durant unes dècades que suposaren la darrera implantació de la identitat espanyola unida al *desarrollo* com a model.

El resultat de tot plegat no és només un baix sentiment de valencianitat al sud, sinó un coneixement i ús del valencià també especialment magre en algunes zones. Novament, a partir de les dades disponibles, intentarem ser tan precisos com siga possible territorialment per a comprendre la diversitat interna de les comarques del sud.

L'enquesta de coneixement i ús del valencià del 2015 creava una «regió d'Alacant» com a eina d'anàlisi territorial (Servei d'Estudis i Planificació, 2015). Aquesta, incloïa les zones de predomini lingüístic valencianoparlant¹ de les comarques del sud i hi afegia la comar-

1. Mantindrem la nomenclatura d'anàlisi sociolingüística sobre el «predomini lingüístic». Així i tot, com veurem, parlar de predomini lingüístic valencianoparlant en les grans àrees poblacionals del sud suposa referir-se més a un fet històricament proper que a un d'actual.

ca de la Marina Baixa. Les zones del sud de predomini lingüístic castellanoparlant quedaven en una categoria separada. Segons els resultats de l'enquesta, a la «regió d'Alacant» un 44,1 % sabia parlar «perfectament» o «bastant bé» valencià, sent el percentatge més baix de

No és només un baix sentiment de valencianitat al sud, sinó un coneixement i ús del valencià també especialment magre en algunes zones

totes les àrees comarcals de predomini lingüístic valencianoparlant. Si agafem les dades de tota la zona de predomini lingüístic del País Valencià, el percentatge de gent que declarava parlar valencià perfectament o bas-

tant bé era del 56,4 %.

Per a comprendre millor la situació del valencià a totes les comarques del sud, caldria tindre en compte la situació de la llengua a les zones de predomini lingüístic castellanoparlant de l'Alt Vinalopó (Villena, Saix i Salines), Vinalopó Mitjà (Elda, Asp i Monfort) i Baix Segura (tot excepte Guardamar del Segura i una pedania d'Oriola). Aquestes zones sumen 466.816 habitants, segons còmputos propis a partir de les dades demogràfiques municipals del 2019 que hem fet servir. Aquests territoris, doncs, suposen el 34,4 % dels habitants dels 1.357.615 habitants de les comarques del sud. En aquestes zones de predomini lingüístic castellanoparlant que suposen més d'un terç del total d'habitants del sud, segons l'enquesta del 2015, el percentatge d'habitants que assegurava poder parlar valencià perfectament o prou bé era del 14,7 %.

Per a acabar d'entendre la vigència del valencià a les comarques del sud, cal detenir-se en les dades que ens parlen sobre l'ús de la llengua. Agafarem les dades del context d'ús més proper i còmode per a l'ús de la llen-

gua, el parlar a casa. A la «regió d'Alacant» de predomini lingüístic valencianoparlant, si sumem les dades de parla «sempre valencià», «generalment valencià», «més valencià que castellà» i «indistintament» el percentatge, segons les dades de 2015, era del 20,4 %. El percentatge total a les zones de predomini lingüístic valencianoparlant en aquest context d'ús, la casa, era gairebé el doble amb un 40,3 %. Si agafem el percentatge de «sempre en castellà» pel que fa a la llengua d'ús a casa a la «regió d'Alacant» suposava un 66,5 %. Al conjunt de zones de predomini lingüístic valencianoparlant la xifra es quedava vint punts per davall amb un 45,6 %.

Si ens centrem en altres contextos d'ús més públics, els percentatges es redueixen encara més. Pel que fa a l'ús del valencià en comerços de tipus «grans superfícies», aquells que parlen «sempre valencià», «generalment valencià», «més valencià que castellà» o «indistintament» sumaven un 7,4 % en la zona de predomini lingüístic valencianoparlant de la «regió d'Alacant». La xifra general del conjunt de zones de predomini lingüístic valencianoparlant era del 30,5 %, unes quatre vegades més.

Una major taxa d'ús privat que públic és l'indicador principal de la minorització lingüística (Hernández, 2016). En aquest sentit, les xifres extremes de la zona de predomini lingüístic valencianoparlant de la «regió d'Alacant» ens parlen d'un procés de substitució lingüística secular en les comarques del sud (Mas, 2002; Montoya, 1986).

El procés de substitució lingüística comporta la discriminació dels habitants valencianoparlants, en un clar risc d'exclusió social (Pardines i Torres, 2011). L'experiència d'una persona valencianoparlant activa en les grans àrees poblacionals del sud va unida a l'enfronta-

ment freqüent davant d'actituds negatives. En la major part de zones del sud, el valencià és gairebé inexistent en els contextos de socialització juvenils; sovint causa rebuig o estranyesa entre les classes socials més altes; fins i tot es manifesta com a difícilment comprensible per bona part dels habitants de les zones de predomini lingüístic castellanoparlant i dels barris populars de les ciutats més grans. A les grans àrees poblacionals del sud, costa trobar contextos públics on es puga parlar valencià sense massa problemes. A més, a peu de carrer es pot veure com, als pobles on la transmissió familiar s'havia mantingut en major grau, aquesta transmissió essencial per a la supervivència de la llengua es va dissolent en les noves famílies.

Amb tot això, constatem que la competència no és equivalent a l'ús (Hernández, 2016). Com comentarem més endavant, el percentatge d'habitants que es manifesten relativament competents en valencià ha anat augmentant a les comarques del sud des dels anys huitanta, tot i que les xifres més actuals apunten a un estancament d'aquesta creixuda. L'augment s'ha degut, principalment, a l'escolarització de les noves generacions. A banda de les xifres, l'experiència ens fa constatar que la gent jove del sud majoritàriament entén el valencià. A més, si no ha passat massa temps des de la seua escolarització (perquè les competències es perden si no hi ha ús), bona part dels joves podrien parlar-lo amb una fluïdesa relativa. Això, en referència als joves escolaritzats en la zona de predomini lingüístic valencianoparlant, perquè hi ha una major presència (tot i que desigual) del valencià a les aules, respecte a les zones de predomini lingüístic castellanoparlant on hi ha fins i tot l'exempció. Així i tot, aquest grau de competència relatiu no vol dir

que el valencià siga utilitzat, a vegades ni tan sols acceptat, en els contextos d'ús més freqüents entre els joves.

El resultat de tot plegat és una situació de desigualtat pel que fa als drets lingüístics (Tasa i Bodoque, 2016). Per una banda, per part dels valencianoparlants que veuen omés el dret a expressar-se en una de les dues llengües oficials del territori valencià amb normalitat en una diversitat de contextos socials. Per altra banda, per part d'aquells ciutadans que després de l'escolarització i la socialització en un context diglòssic i de substitució lingüística contra el qual no hi ha una aposta institucional encara suficient, es troben amb menys oportunitats (per exemple en l'àmbit laboral) per no ser competents en valencià.

Cal mencionar alguns factors que es correlacionen amb l'ús del valencià segons l'enquesta de coneixement i ús que utilitzem. Ens referim sobretot a la classe socioeconòmica, al nivell formatiu (que sol anar lligat com a variable a l'anterior) i al temps de residència. Són els mateixos factors que havíem vist que es relacionen amb un major sentiment d'espanyolitat i un menor de valencianitat, segons les dades del Baròmetre de la Generalitat del 2015. En aquest sentit, hem de recordar que al sud valencià hi ha importants bosses d'exclusió social, sobretot en un extrem sud on el percentatge de residents estrangers també és un dels més elevats del País Valencià.

Així i tot, com també hem dit, la correlació estadística entre piràmide social i sentiment identitari valencià o ús del valencià no és categòrica. Hi ha altres factors, per exemple de caràcter ideològic, que hi incideixen en bona part; a l'anàlisi de les dades electorals ens retemem. De fet, tan sols així es podria explicar un dels elements que trenca eixa correlació: si bé el nivell de

competència va en augment segons es va muntant la piràmide social, en l'últim estrat les xifres tornen a caure. Això es podria relacionar amb la desafecció secular de les classes més elevades envers el valencià i el fet cultural associat (Hernández, 2016). Els factors històrics, polítics i ideològics esmentats amb anterioritat en aquest text i que es solen associar amb les dificultats envers la implantació de plantejaments valencianistes, també són explicatius en aquest cas.

Fins ara no hem dit res del fet que la Marina Baixa s'haguera inclòs en l'últim estudi d'ús del valencià, el del 2015, amb les zones de predomini lingüístic valenciano-parlant de les comarques del sud. *A priori* semblaria un trencament de la unitat conceptual de les comarques del sud, però el desglossament comarcal històric de les dades de coneixement i ús del valencià ens pot fer canviar d'idea (Servici de Traducció i Assessorament del Valencià, 2011).

A les comarques del sud veiem, des de 1986 fins a 2011, una tendència d'augment del percentatge d'habitants que manifesten saber parlar valencià, tot i que amb un índex de creixement més baix entre les darreres enquestes. Per contra, a les comarques de les Marines, el percentatge de parlants declarats segons les mateixes dades ha anat reduint-se. Així, el 1986 el 75,4 % dels habitants de la Marina Alta i el 48,7 % dels de la Baixa manifestaven saber parlar valencià. El 2011, les xifres havien baixat fins a un 53,4 % a la Marina Alta i un 41,6 % a la Marina Baixa; això suposa una variació absoluta del -22,1 % i el -7,1 % respectivament.

Les comarques de les Marines difereixen políticament i identitàriament de les del sud, segons hem analitzat a partir dels resultats electorals. El percentatge de vot a les opcions més valencianistes és major; d'entre

les dues comarques marineres, la de la Mariana Baixa és la més propera en aquest indicador a les comarques del sud. No obstant això, hi ha altres circumstàncies que haurien anat aproximant a migjorn la realitat d'aquestes dues comarques. Per una banda, un elevat índex de població nouvinguda resident concentrada en ciutats turístiques de la costa com Calp o Benidorm. Per altra banda, un important nombre de bosses de pobresa que es poden veure a simple vista tan sols fent un passeig per l'atles de distribució de la riquesa de l'INE. De fet, a alguns indicadors com el de renda mitjana, els territoris amb pitjors dades es troben a algunes zones de l'extrem sud i de les comarques de les Marines. L'extensió del model *desarrollista*, amb els seus índexs de precarietat i de devastació del territori, ens pot donar una pista per a comprendre l'aproximació contextual relativa de les comarques més septentrionals de la circumscripció d'A-lacant respecte a les del sud.

Al final, com gairebé tot text que tracte sobre el fet identitari valencià, li hem dedicat un espai a l'exposició de dades sobre coneixement i ús del valencià. Una vegada repassades les dades d'aquest element identitari, la pregunta és clau: ¿És la llengua l'únic element que crea consciència identitària valenciana? ¿O almenys, és un element que fa augmentar el nivell de consciència identitària valenciana amb una intensitat com no ho fan altres elements?

En la bibliografia sobre el fet identitari valencià s'han recopilat elements culturals que hi anirien relacionats. Definir una identitat social és sempre problemàtic: el conjunt és sempre incomplet, relatiu segons qui ho interprete i canviant. No obstant això, esmentarem aquells elements que normalment s'han associat al concepte «identitat valenciana», si més no per recordar la seua diversitat. Per una banda,

podríem fer esment de l'organització tradicional dels cultius a les valls i muntanyes valencianes, tendent al racionalisme compositiu i partint d'una tradició d'aprofitament de l'aigua que ens ha deixat un patrimoni etnogràfic únic. Per altra banda, podríem parlar d'una indústria històricament descentralitzada i extensa que perviu en unes formes empresarials normalment de petit format i amb una tendència actual a la clusterització. També, podríem esmentar l'extensió d'un associacionisme que es centra sobretot en l'àmbit festiu, amb exemples paradigmàtics com l'excel·lent implantació de les bandes de música arreu del territori valencià. Cal recordar la llengua pròpia, encara viva en molts indrets del País Valencià, i compartida amb altres territoris propers amb els quals conforma una comunitat lingüística de dimensions considerables a escala europea, amb una tradició oral diversa i una tradició literària destacada. Seguint amb el vessant artístic, el gòtic valencià suposa l'evolució estilística pròpia d'un estil internacional europeu, que no trobaria altre competidor en implantació al País Valencià fins a l'expansió d'un barroc que, en la major part del territori, es desenvolupa amb unes formes compositives senzilles i singulars. Per últim, podríem esmentar elements rituals tradicionals prou extensos arreu del territori (tot i que alguns no de manera total), com la utilització de la pólvora i les fogueres en les festivitats, la música de la dolçaina i el tabal, jocs com la pilota valenciana, la indumentària tradicional, el trenat d'esparg i fibres, etc. Altres festivitats com les Fogueres, les Falles, les Muixerangues o els Moros i Cristians han anat expandint-se a partir del seu entorn d'origen i han esdevingut distintives pel que fa a la ritualitat valenciana.

Al remat, hi ha més elements culturals que poden aportar sentiment de pertinença valenciana a banda de la llengua. Això ens porta a una pregunta clau en les comarques del sud, a partir dels baixos nivells actuals

d'implantació del valencià: ¿Algú es pot sentir valencià sense parlar valencià? ¿Hi ha formes de generar valencianitat al sud sense haver de posar la llengua en primer terme? En el transcurs d'investigacions i treballs al sud, ens hem trobat no poques persones que han declarat sentir-se valencianes tot i parlar castellà. N'hi ha en els partits polítics a dreta i a esquerra, en associacions festeres com les de Moros i Cristians (com n'hi ha a les de Falles), en bandes de música, colles de dolçaina i tabal, associacions esportives, de barri: a peu de carrer. De fet, si una persona castellanoparlant no es poguera sentir valenciana, ¿això hauria d'incloure fins i tot els descendents de famílies valencianoparlants amb «huit cognoms valencians» als quals no se'ls ha parlat en valencià i parlen en castellà?

Per altra banda, hi ha votants valencianoparlants de les opcions nacionalistes espanyoles que solen prioritzar eixa identitat territorial respecte a qualsevol altra o exposar-la com a única. Segurament parlem d'estrats de població importants en el migjorn valencià, cosa que es pot comprovar fàcilment mirant les xifres de vot en els pobles del sud on encara es manté una proporció relativament elevada de valencianoparlants. Seria absurd pensar que a Crevillent, per exemple, el 26,5 % dels vots que tragué VOX respecte al total (quedà primera força) en les eleccions generals de novembre del 2019, són només dels castellanoparlants del poble. I més, si sumem el vot a VOX, PP i Cs que arribà al 56 % a Crevillent, al 52,1 % a Mutxamel i al 58,4 % al Pinós, per posar exemples de pobles on es conserva una proporció relativament elevada de valencianoparlants. Per tant, conèixer i fer servir el valencià, tampoc tindria per què assegurar tant sí com no un elevat sentiment de valencianitat.

Hem de recordar que el fet identitari no és una qüestió de blancs o negres, en aquest cas, de sentir-se o no valencià. Un es pot sentir més o menys valencià; més valencià que espanyol; més espanyol que valencià; només valencià; només espanyol; valencià i europeu; espanyol, alacantí i europeu; de la seua comarca i espanyol; rus i espanyol; romanés, espanyol, valencià i europeu... La construcció identitària és un procés reflexiu on anem escollint i apropiant-nos d'elements (Giddens, 1996), la major part de vegades de manera prou inconscient. En un medi globalitzat, el ventall de possibilitats d'elecció és cada vegada major i es presenta de manera més individualitzada.

La qüestió que queda pendent seria com, partint d'un sentiment de valencianitat relativament feble al sud, es podria fer augmentar eixe tipus de consciència identitària dins del ventall d'identificacions actual. Entre altres, es podria començar reconeixent el substrat cultural comú que hi ha en bona part dels territoris amb un sentiment identitari valencià baix, i interpretar-lo com a clarament valencià. Posarem l'exemple del Baix Segura.

La *Vega Baja del Segura*, per anomenar l'objecte amb el nom popular, té, per exemple, una horta amb els trets d'organització racional i aprofitament tradicional de l'aigua que són característics de les hortes valencianes. El que històricament es coneixia com l'horta d'Oriola, és una de les poques hortes tradicionals que, per la seua riquesa patrimonial, la Unió Europea mana protegir (Ferrández i Diz, 2015). La seua xarxa de séquies, as-sarbs, assuts i altres elements etnogràfics encara en ús, és d'una riquesa excepcional.

Per a continuar enumerant elements fàcilment identificables com a valencians al Baix Segura, es podria esmentar el mateix parlar castellà d'aquesta comarca,

perquè és amerat de valencianismes. En trobem, sobretot, en el vocabulari que té a veure amb l'agricultura, el menjar i el medi rural: *bajocas*, *péssoles*, *engrunsaora*, *sostre*, per posar alguns exemples. A més, entre altres, és un parlar que s'expressa amb vocals obertes i que sol pronunciar les *c* som si foren *s*.

Si ens centrem en el patrimoni arquitectònic, les esglésies, places i cases tradicionals que resten en peus ens remetent estilísticament a la resta del territori valencià. Cal una menció especial al cas d'Oriola. No cal dir d'on ve el nom de la ciutat, juntament amb el gentilici oriolà/*oriolano*. Aquest municipi, que fou capital d'una de les dues governacions administratives del Regne de València, és un referent patrimonial del gòtic, el renaixement i el barroc, amb joies úniques en el repertori patrimonial valencià. Aquestes fites patrimonials ens remetent a les èpoques de major esplendor de l'antic regne. Bona part dels monuments oriolans són farcits d'arcs, dovelles i altres elements decoratius amb senyeres quadribarrades; als territoris de frontera, calia marcar la pertinença política (Regidoria de Cultura de l'Excm. Ajuntament d'Oriola, 2015).

La Senyera de l'Oriol del segle XIV, emblema del municipi oriolà, té una senyera quadribarrada, està coronada per un oriol i és guardada a la Sala de l'Oriol de l'Ajuntament. Aquest emblema es trau en solemne processó i es munta a l'Ajuntament pel balcó sense ser tombat el dia 17 de juliol, dia en què es commemora l'entrada d'Oriola al Regne de València. Un ritual, doncs, equivalent en molts trets al que es fa al Cap i Casal. En l'actualitat, la celebració de l'efemèride oriolana s'aprofita per a fer la festa de Moros i Cristians local, declarada d'interés comunitari per la Generalitat Valenciana el 2010. Aquesta és una festivitat present en moltes locali-

tats del migjorn valencià. Oriola, per cert, té la Mare de Déu de Montserrat com a patrona.

Per tant, centrant-nos només en elements històrics i tradicionals, en una comarca de predomini lingüístic castellanoparlant i de vot principalment conservador, hi ha un substrat cultural valencià innegable. A més d'això, cal no oblidar tota la resta de circumstàncies que aquesta comarca comparteix amb la resta del territori: s'hi celebra el nou d'Octubre; hi arriba la radiotelevisió pública valenciana; els ciutadans van al PROP per a resoldre els seus assumptes respecte a unes conselleries comunes; fan ús de la xarxa pública valenciana d'escoles, centres sanitaris i altres serveis autonòmics; tot i l'exempció, s'imparteix valencià a les aules; es vota en les eleccions autonòmiques per als representants a les Corts Valencianes; hi ha polítics valencians d'eixa comarca i de la resta de les zones de predomini lingüístic castellanoparlant del sud; hi ha votants castellanoparlants d'opcions valencianistes; hi ha carrers i avingudes al «País Valencià» i a la «Comunidad Valenciana».

Fins ara, per a parlar de la base de la identitat territorial valenciana hem parlat majoritàriament de símbols culturals. Així i tot, cal recordar que el significat dels símbols és molt mal·leable. Per exemple, la senyera de l'Oriol, per una banda pot connotar una de les fites històriques més importants de la consolidació del Regne de València i de l'extensió territorial de la institucionalitat valenciana. Per altra banda, pot interpretar-se com la consolidació d'una *reconquista* que seria la matriu de la identitat espanyola unitària.

El procés de construcció identitari valencià ha estat normalment protagonitzat per unes elits culturals centralitzades en l'àrea d'influència del Cap i Casal, i que han incidit en els tòpics més propers: les Falles,

la taronja, l'horta de València, l'Albufera, la barraca, el Micalet, etc. Així, els elements de tradició valenciana de les perifèries s'han deixat fora de l'imaginari col·lectiu. D'aquesta manera, els possibles elements de valencianitat del sud sovint han quedat en mans d'unes elits provincialistes que els han interpretat com a representació cantonal del folklore nacional espanyol, o s'han entés de manera aïllada des d'una òptica eminentment localista.

Els elements de tradició valenciana de les perifèries s'han deixat fora de l'imaginari col·lectiu.

La incidència en els elements més folklòrics del procés de construcció identitària ens podria remetre, al remat, a un cert etnicisme. Podria semblar que tan sols

serien bons valencians els qui professaren fidelitat a una sèrie de rituals i símbols tradicionals. Això, a banda que arribat a un cert punt pot desembocar en processos segregadors, no és del tot coherent amb el fet identitari valencià segons s'ha desenvolupat des de fa segles (Mira, 1997/2015). El País Valencià és un territori estret i irregular, d'origen mestís, nom mal·leable, fronteres terrestres poroses, i abocat des de la seua estretor a la mar. Això fa que ni tan sols durant la fundació del Regne de València es creà un territori ètnicament «pur»; per altra banda, no n'hi ha cap que ho siga completament.

En els països que parteixen d'una heterogeneïtat poblacional gran, com els Estats Units d'Amèrica, s'acaba desenvolupant un nacionalisme més polític en què la igualtat davant la llei o la universalització de drets i llibertats són clau per a desenvolupar el sentit de pertinença. Que la massa ciutadana d'un país no es senta discriminada i que pugui gaudir d'un benestar i una cobertura social que siga el fonament sobre el qual es pugui elegir amb llibertat, és una condició necessària perquè

eixa població, haja vingut d'on haja vingut i haja nascut en el bressol que haja nascut, es crega un país.

Com hem dit en altres apartats, una identitat postnacional basada exclusivament en la igualtat legal i en els drets humans no és suficient per a generar pertinença. Per a la majoria social també calen símbols, històries, narracions, banderes, rituals col·lectius, horitzons de sentit que els facen emocionar, ser fidels i solidaris a partir d'un marc nacional. No obstant això, si no hi ha una base de benestar i justícia social, per moltes banderes i mites que es creen, el més probable és que s'estiga plantant la llavor de la insurrecció.

En el cas de la identitat valenciana, transportant les conclusions a què s'ha arribat en les diferents edicions de les jornades sobre llengua i identitat al sud de l'Associació Cívica per la Llengua El Tempir, per a sentir-se valencians ha de pagar la pena ser valencians; s'ha de notar el benefici de ser-ho (Escribano, 2019). Més encara, quan ens referim a territoris amb un sentiment de valencianitat baix.

Per tant, calen més polítiques actives i gestos que facen sentir als habitants del sud que són una part fonamental del projecte valencià. Per exemple, si hi ha una llei de l'horta de València, ¿per què no en tenim una per a l'altra horta valenciana recollida en els informes europeus de protecció de les hortes tradicionals? ¿Per què això no és l'inici d'una inversió estructural a la zona de les hortes històriques del Baix Segura i Elx perquè puguen reconvertir un territori en algunes zones enfonsat en la precarietat i la pobresa de la fi del *desarrollismo* i així avançar cap a un model sostenible i productiu? Polítiques actives com aquesta servirien perquè la gent de l'extrem sud, parle la llengua que parle i vinga d'on

vinga, es puga sentir més identificada amb la política i la identitat valencianes.

Cal recordar que, segons hem analitzat en altres apartats, a les comarques del sud la identitat territorial espanyola és l'hegemònica i té la promoció i la legitimitat dels principals grups econòmics i polítics de la zona. Aquests s'organitzen sota el paraigua provincial com a trampolí per a dirigir-se directament al marc nacional espanyol. El sociòleg Manuel Castells anomenava les identitats que tracten de perpetuar l'hegemonia dels grups que exerceixen poder «identitats legitimadores» (Castells, 1998).

Enfront d'aquestes, Castells posicionava unes «identitats de resistència» que parteixen dels grups exclosos per les identitats legitimadores i que comencen a (re)constituir-se comunitàriament a partir de la mateixa lluita social. A partir del «no» de la denúncia amb què els grups exclosos s'oposen a la desaparició a la qual se'ls convida des de dalt, comencen a crear discurs, a reconèixer-se i distingir-se: a (re)crear identitat. Tot això pot desembocar en el que Castells anomenava «identitats projecte», que suposen el pas que a vegades es dona des del «no» de la denúncia que manegen les «identitats de resistència» cap a un «sí»: la proposta positiva i alternativa d'un viure (re)identificat.

A hores d'ara, ¿hi ha identitats de resistència i projecte alternatives a la identitat legitimadora *desarrollista*, neoliberal i provincialista al sud? Pel que fa a la societat civil, a les comarques del sud hi ha associacions valencianistes, amb plantejaments propers al valencianisme o que es centren en el treball sobre elements etnogràfics i tradicionals valencians. Parlem d'associacions per la normalització del valencià, casals populars, sindicats, instituts d'estudis locals i comarcals, grups ecologistes,

grups d'acció local pel desenvolupament rural, llibreries independents, grups d'escriptors i de teatre en valencià, colles de muixeranga, de pilota valenciana, de dolçaina i tabal, grups de danses tradicionals. En aquestes associacions podríem trobar diferents nivells de mobilització política i de consciència identitària. De fet, les associacions més centrades en la recuperació d'elements rituals tradicionals valencians relacionats amb les festivitats locals, al sud no tenen ni per què estar alineades en un marc identitari més o menys valencià.

Els grups que sí que treballen des d'un valencianisme més o menys conscient parteixen d'una diversitat d'interessos mobilitzadors que engloben la defensa del patrimoni local, del medi ambient, del seu barri o el seu camp, de la llengua, de la literatura i de l'art. Des d'aquesta resistència, van dient «no» a una identitat legitimadora *desarrollista* que sol comportar la desaparició o degradació dels espais naturals, dels barris perifèrics, de la ruralitat i de la llengua pròpia.

Cal dir que aquesta alternativa no es desenvolupa només des de l'àmbit associatiu de base. La identitat de resistència i projecte valencianista al sud també és present en el camp polític i acadèmic. En el polític és representada pels càrrecs públics més o menys conscientment valencianistes. Com podem deduir de l'anàlisi de dades electorals ja esmentada, aquests representants públics són un grup minoritari en la major part de zones del sud. En el camp acadèmic, els sectors més prop del valencianisme es solen circumscriure a alguns departaments i professors majoritàriament de l'àmbit de les ciències socials i les humanitats, entre les quals destaquen les àrees més vinculades a l'estudi i docència del i en valencià. En general, pel que hem vist en diferents contextos associatius i polítics a les comarques del sud,

els agents socials provinents de professions liberals (professors, sanitaris, funcionariat administratiu...) són aquells que formen la major part dels quadres del valencianisme i la resta de moviments socials afins.

Com vam analitzar en el cas d'Elx (Cañadas, 2016; Nogués i Cañadas, 2020) i com hem anat corroborant en l'activisme personal arreu de les comarques del sud, en eixa identitat de resistència i projecte es donen dues convergències principals. Una té a veure amb els membres del ventall d'associacions i grups organitzats que

El que s'acaba configurant en el pas de la resistència al projecte és la reivindicació d'un model de desenvolupament alternatiu.

s'entrecreuen a partir de la lluita contra la identitat legitimadora *desarrollista*, neoliberal i conservadora. És freqüent que en un poble compartisquen membres, per exemple, l'associació ecologista, el casal valen-

cianista, l'institut d'estudis locals i el partit o sindicat més progressista. L'altra convergència té a veure amb els plantejaments que acaben conformant la identitat projecte. Així, el que s'acaba configurant en el pas de la resistència al projecte és la reivindicació d'un model de desenvolupament alternatiu basat en la sostenibilitat, la justícia social, la participació ciutadana i el respecte i revaloració del patrimoni històric i tradicional.

Cal fer menció especial de la lluita per la normalització del valencià, que no s'ha de tindre en compte només com un element patrimonialment més a defensar en la llista, sinó com un fet comunicatiu i simbòlic que pot vertebrar les reivindicacions d'eixa identitat projecte. El valencià sol estar més present en els ambients associatius reivindicatius de la zona de predomini lingüístic valencianoparlant de les comarques del sud que en la ma-

jor part de contextos a peu de carrer. No obstant això, en els entorns d'identitat de resistència i projecte en la zona de predomini lingüístic castellanoparlant del sud, tot i que les opinions envers les polítiques de promoció i ús del valencià solen ser més moderades que en qualsevol altre context social en eixes zones, la vehiculació del projecte alternatiu es fa en castellà. Fins i tot en l'àmbit reivindicatiu la realitat del sud és diversa.

Ens hem tornat a referir al valencià i som conscients que hi ha una pregunta que ha quedat per resoldre. Hem dit que hi ha més elements culturals per a sentir-se valencians a banda de la llengua. De fet, una llengua pròpia no és condició necessària perquè en un territori s'adquirisca un cert grau d'autoconsciència identitària. Hi ha països que fins i tot han acabat desenvolupant-se com a nacions independents sense tindre una llengua que només es parle en el seu territori. També hem dit que en territoris on es parteix d'una heterogeneïtat poblacional gran, l'assegurament de nivells alts de benestar, oportunitats i llibertat són una base necessària per a generar sentit de pertinença i cohesió.

No obstant això, si ens fixem en les dades comarcals de la circumscripció d'Alacant, hi ha un major percentatge de vot a opcions valencianistes en aquelles comarques amb major nombre de població valencianoparlant. Això, sense excloure que en pobles del sud on es conserva una proporció de valencianoparlants elevada, el vot a les opcions nacionalistes espanyoles de dreta pugua ser elevat, i arriba a superar el 50 % en alguns municipis que hem esmentat. Per altra banda, a les zones de predomini lingüístic castellanoparlant de les comarques del sud, el vot més valencianista té els percentatges més baixos de tota la circumscripció. A escala micro, aquells sectors i grups que manifesten una major estima per la llengua al

sud o que lluiten activament per la seua normalització, són aquells que solen mostrar un major sentiment identitari valencià.

Cal destacar que les comarques del sud són lluny de tota una sèrie d'elements més enllà de la llengua que, en un procés de construcció identitari sovint massa centralista, s'han fixat en l'imaginari col·lectiu com a indubtablement valencians: el mateix fet de ser habitant de la ciutat de València, de la seua horta o del seu marc provincial; la taronja, la barraca o l'Albufera; el València CF i tots els clubs esportius vinculats a la ciutat amb alt seguiment a les comarques properes; les Falles i la pilota valenciana, o la presència de les principals institucions del govern valencià. A les comarques del sud, la major part d'elements culturals directament relacionables amb la tradició valenciana, com ja hem comentat, no s'han interpretat com a tals en les darreres dècades. Les hortes tradicionals no es solen interpretar com a patrimoni valencià, ni festes com les Fogueres o els Moros i Cristians, ni el tipus d'indústria extensa i de petites empreses presents a la zona, ni el patrimoni arquitectònic i etnogràfic. Dels pocs elements que indiscutiblement s'interpreten com a valencians a les comarques del sud, destaca quasi exclusivament la llengua. De fet, en moltes zones del sud, encara es refereix a una persona valencianoparlant com a «valencià» i a una persona castellanoparlant com a «castellà».

En el documental *Ser a la frontera sud* (Català Oltra, 2016), en què es pot trobar un ventall de testimonis representatius del que es pot sentir al sud des de diferents procedències i posicionaments ideològics, la distinció es mostra clara. Diversos testimonis, sobretot aquells de les zones de predomini lingüístic castellanoparlant —i principalment els més majors— addueixen no ser valen-

cianoparlants com la principal raó que els fa sentir lluny de la identitat valenciana. Al remat, continua sent la llengua l'element principal de distinció i reconeixement de la identitat valenciana al sud.

Dels pocs elements que indiscutiblement s'interpreten com a valencians a les comarques del sud, destaca quasi exclusivament la llengua.

Tot això, juntament amb l'anàlisi electoral i el que hem vist en els diferents contextos associatius, polítics i festius arreu del sud, ens remetria a la hipòtesi següent: al sud, l'augment del volum proporcional de parlants i contextos d'ús del

valencià pot ajudar a incrementar proporcionalment el sentiment identitari valencià. Un increment, siga des de posicionaments netament valencianistes o des d'aquells que atorguen més pes al fet valencià en la dualitat identitària valencià/espanyol.

Com hem observat adés, el valencià no és una condició ni suficient ni necessària per a fer que una persona es senta principalment valenciana o només valenciana. No és difícil trobar a peu de carrer persones valencianoparlants que, per exemple, voten VOX i es senten més espanyoles que ningú. Les dades que hem analitzat en els diferents apartats també ens ho demostren. Així i tot, que un element no siga condició suficient o necessària universal, no vol dir que no pugui ser un factor coadjuvant. Al remat, en ciències socials sempre acabem parlant de proporcions, no de sí o no, de blanc o negre. La normalització del valencià en totes les esferes de la vida possible al sud no farà que tot el món es senta molt valencià, però, segons la hipòtesi que hem desenvolupat de la nostra anàlisi, pot ajudar a fer que augmente la proporció de gent que es senta (almenys un poc) més valenciana.

La normalització del valencià al sud en els darrers anys no s'ha desenvolupat només com una qüestió identitària. També s'ha anat valorant com a una qüestió de justícia social. Mentre hi haja una part poblacional important del País Valencià que continue tenint un coneixement del valencià residual, que pugua optar a exempció avaluativa d'una llengua que és oficial (mentre que de l'anglès no pot) o que li siga pràcticament impossible trobar un context d'ús de la llengua en el seu entorn local, hi haurà ciutadans amb menys possibilitats laborals, de participació i inclusió social. Continuarà havent-hi, per tant, una escletxa social entre uns ciutadans bilingües amb més oportunitats i uns altres monolingües amb menys. Aquests darrers, al sud, pertanyen a més a unes zones on es concentren algunes de les majors bosses de pobresa i exclusió social del País Valencià.

El valencianisme al sud, com a identitat projecte, sol partir d'uns agents socials normalment amb un capital cultural elevat i es desenvolupa a través d'una interrelació d'associacions i grups on s'articula la defensa del patrimoni material; la preservació del medi rural i natural, i la construcció d'un model productiu sostenible, localitzat i divers. A les zones de predomini lingüístic valencià anoparlant de les comarques del sud, el valencià sol ser un element simbòlic de pes, i a vegades vertebrador de l'acció d'aquestes lluites plurals.

L'articulació de demandes socials és un pas clau en tot procés de construcció hegemònica (Laclau, 2005/2016). La consolidació d'un model alternatiu on la identitat territorial valenciana siga central, des de la relació que siga amb les altres identitats territorials amb què es pot relacionar, ha de partir d'una articulació de demandes socials tan ampla com siga possible si vol tindre èxit en unes comarques del sud on el punt de partida identita-

ri sol ser més llunyà dels plantejaments valencianistes. En unes comarques on la precarietat, la pobresa i l'exclusió social són marques de la casa, les lluites socials han de tindre un paper fonamental en eixa construcció (contra)hegemònica.

Les majories socials que es senten excloses davant un panorama de precarietat, falta d'oportunitats i desnonaments no poden quedar abandonades. Si no, eixa incertesa i solitud serà engolida per la dolçor de la pertinença territorial i comunitària, però des d'altres coordenades i plantejaments excloents que, des d'una perspectiva cada vegada més xenòfoba, ultraconservadora i autoritària, reamenen la por i el ressentiment. Cal tindre en compte que, a les comarques del sud, eixes majories socials de l'exclusió que s'acumulen en els barris perifèrics de la seua xarxa dispar de ciutats, solen ser migrants o descendents de migrants de diferent origen, no solen parlar en valencià i no tenen per què partir exactament del mateix sentiment de pertinença i interessos que les capes formades que solen promoure el valencianisme. En aquesta perifèria, però, hi és l'única majoria amb la qual es pot desenvolupar un projecte identitari, social i econòmic alternatiu per a les comarques del sud valencià.

6. Conclusions

En aquest text ens hem introduït en l'estudi de les comarques del sud valencià. Per a fer-ho, ens hem centrat en l'anàlisi del grau d'implantació de les principals identitats territorials que es poden localitzar en la zona: espanyola, valenciana, alacantina, europea, mediterrània. A partir d'aquest mapatge, hem exposat les principals variables socioeconòmiques, històriques i etno-

gràfiques que conformen la realitat del sud. El migjorn valencià no conforma una realitat totalment homogènia; la diversitat entre les ciutats, pobles i comarques que hi són presents, ha fet que sovint hàgem hagut de precisar l'abast dels nostres raonaments. Tampoc és una realitat estranya si ho comparem amb altres territoris del País Valencià; el fet que hi haja processos que hi afecten particularment no vol dir que, amb més o menys intensitat, no s'hi donen en altres zones del territori.

Passem a resumir les principals línies conclusives d'aquest text.

La identitat territorial amb major grau d'implantació a les comarques del sud és l'espanyola. En el dualisme identitari valencià/espanyol, el biaix cap a la prioritització de la identitat espanyola o cap a exposar-la com l'única sentida de les dues, és major a les comarques del sud que al conjunt del País Valencià. Lligat amb això, el percentatge de vot a les opcions més nacionalistes —en el marc espanyol— és major a les comarques del sud, especialment a l'extrem sud i particularment a la comarca del Baix Segura.

Pel que fa a la identitat territorial alacantina, hem conclòs que funciona principalment com a instrument per a fer *lobby* polític, econòmic i comunicatiu. L'alacantinisme provincial sol funcionar com a paraigua de polítiques neoliberals, conservadores i nacionalistes espanyoles. El govern de la Diputació d'Alacant, les principals associacions empresarials i els mitjans de comunicació de la zona, utilitzen el marc provincial com a mitjà per a defensar els seus interessos.

És freqüent la confrontació territorial des del provincialisme alacantí, sobretot com a arma de lluita contra governs progressistes com el valencià del Botànic. D'aquesta manera, es fagocita un sentiment de llunyania

i greuge respecte a València d'arrels profundes. L'anti-valencianisme —com l'anticatalanisme— ha suposat el marc amb el qual es simplifica el context i es crea un boc expiatori, estratègia clau per al populisme de dretes.

El migjorn valencià no conforma una realitat totalment homogènia.

El provincialisme alacantí sol reforçar lligams territorials cap a migjorn a partir de demandes comunes com les reivindicacions envers el subministrament d'aigua. Aquest és el tema estrella del govern provincial i un dels principals cavalls de batalla de la confrontació territorial. Amb aquesta reivindicació, l'elit provincial més conservadora reforça periòdicament els lligams amb Múrcia i Almeria, en una estratègia de reiteració del marc conceptual del *Sureste español*.

El provincialisme alacantí és el principal bastió de promoció d'un model econòmic i social *desarrollista*. L'origen d'aquest productivisme a tota cosa es troba en el franquisme i té l'apogeu en l'època d'hegemonia zaplanista. El *desarrollismo* del turisme residencial ha impulsat la relació directa de la zona amb Madrid i el centre peninsular. La costa del sud valencià és exposada com a provincial espanyola des del principal organisme de promoció turística de la zona: la marca Costa Blanca depenent de la Diputació d'Alacant.

El paradigma *desarrollista* ha comportat la destrucció de bona part del patrimoni arquitectònic urbà, la pèrdua d'extenses zones rurals i la devastació dels espais naturals de la costa. A més, la prioritització d'un creixement econòmic a qualsevol cost ha suposat la cronificació de la precarietat laboral. Tot plegat, comporta unes taxes de pobresa i exclusió social excepcionalment altes a les comarques del sud. La situació socioeconòmica al mig-

jorn valencià, segons les correlacions de dades que hem analitzat, podria ser un dels factors relacionables amb la situació de predomini d'unes identitats territorials sobre altres en la zona.

El provincialisme alacantí, doncs, resta principalment com a instrument per a fer lobby *polític* i econòmic. A peu de carrer, la referència provincial a Alacant es sol utilitzar com a recurs geogràfic per a distingir uns pobles dels de les zones properes; també com a identitat territorial secundària —respecte a altres amb major implantació com l'espanyola— en una proporció poblacional encara per determinar. Així i tot, més enllà de la mateixa ciutat d'Alacant o d'algunes zones de la seua comarca, seria difícil trobar expressions que demostrin una identificació psicosocial simbòlicament densa amb el fet alacantí. Seria difícil sentir expressions que arriben fins al nivell dels d'autoestereotips: «nosaltres els alacantins, som més... que els valencians que són més...». Això es podria deure, entre altres, a la diversitat geogràfica i cultural del marc provincial, a la xarxa de ciutats mitjanes i grans prou autònomes que s'hi troben, i al centralisme de la ciutat d'Alacant arrelat en la praxi provincialista. L'intent d'enunciar elements simbòlics distintius i unitaris en el marc provincial no sol comportar més que un grapat de tòpics inconnexos. Sobre eixa base tan minsa simbòlicament, seria difícil desenvolupar una identitat territorial que arribe a emocionar i integrar-se en la població psicosocialment. Tot això, com a proposta conceptual provisional a partir de la nostra recerca, i a falta de més dades que ajuden a acabar de comprendre el grau d'implantació de cada una de les identitats territorials arreu de les comarques del sud.

Pel que fa a la identitat europea, a partir de les informacions que hem pogut fer servir, apuntem la seua

relativa implantació en el sud valencià. La llunyania de les institucions europees i la falta d'un major nombre d'elements simbòlics que ajuden a reconèixer eixa identitat com a pròpia, podrien explicar el probablement baix nivell d'integració psicosocial, tot i els beneficis que es puguin reconèixer respecte a la pertinença a la Unió Europea.

Aquesta institució, que a hores d'ara representa en bona part el sentiment de pertinença europeu, s'ha basat moltes vegades en plantejaments postnacionals en els quals la pertinença a una identitat territorial s'hauria de sentir a partir del fet que el sistema polític que la sosté és la garantia d'uns drets i oportunitats fonamentals. No obstant això, perquè la major part de la ciutadania acabe d'integrar una identitat territorial, normalment també cal un conjunt d'elements simbòlics —llengües, història, tradicions, institucions, etc.— que ajuden a enfortir el pla emocional connatural al fet identitari.

Així i tot, en algunes ciutats de la costa del sud valencià amb un elevat nombre d'estrangers, sobretot pensionistes europeus nord-occidentals, es poden trobar un nombre remarcable de referències al fet europeu en establiments i espais públics. Tenint en compte que el cosmopolitisme es sol adduir com a element significatiu del fet europeu, el treball a partir d'aquesta identitat territorial podria servir per a buscar noves fórmules de convivència i inclusió en una població cada vegada més diversa i desigual.

Pel que fa a la identitat mediterrània, hem resolt que al sud es sol utilitzar de manera instrumental com a imaginari atractiu en la promoció turística provincial i local. Així, es continua venent una imatge acolorida, barroca i sensualista que ens remet als estereotips exòtics i orientalistes que ja projectaven els viatgers romàn-

tics europeus que fa segles viatjaren a la zona. Aquest procés de creació de marca, de valorar elements pensats des del desig del consumidor (visitant), es relaciona de manera ambivalent i a vegades contradictòria amb el procés de reconeixement identitari de la mateixa comunitat local.

Pel que fa a la identitat territorial valenciana, conclouem que el percentatge d'habitants del sud que prioritzen la identitat valenciana en la usual dualitat valencià/espanyol o que la senten com a única, és prou menor respecte a les xifres generals valencianes. Lligat amb això, el percentatge de vot valencianista és més baix a les comarques del sud. La comarca del Baix Segura té el percentatge comarcal més baix de tot el País Valencià.

De la mateixa manera, el valencià a les comarques del sud té uns índexs de coneixement i ús particularment baixos. En aquest aspecte, cal destacar les xifres pel que fa als usos més públics, la baixa intensitat de les quals és indicativa de la situació de minorització del valencià, especialment intensa en les principals zones urbanes, i simptomàtica d'un procés de substitució lingüística secular al sud. A banda de circumstàncies socioeconòmiques ja esmentades, altres factors més de caràcter històric i polític poden ser explicatius. Cal destacar la incorporació més tardana i a vegades fins i tot intermitent de part dels territoris actuals del sud a l'històric Regne de València; la migració des de territoris veïns castellans a partir de diferents successos històrics en una zona de frontera molt permeable, i una intensa immigració contemporània a les principals ciutats del sud. Tot això, sumat a les circumstàncies polítiques i socials comunes en la història valenciana que han fet que les posicions més valencianistes hagen sigut minoritàries a la major part del territori.

Més enllà d'una llegua, hi ha tota una sèrie d'elements rituals, històrics, paisatgístics, institucionals i polítics que tenen a veure amb una identitat territorial. A les comarques del sud, com arreu del País Valencià, podem trobar ciutadans castellanoparlants que es senten valencians arreu: en contextos associatius i festius, en centres educatius, en els barris urbans... Hi ha votants castellanoparlants d'opcions valencianistes, de la mateixa manera que hi ha votants valencianoparlants de les opcions més nacionalistes espanyoles. Aquests últims, segurament són estrats destacats de població, si mirem els percentatges de vot en diferents localitats del sud amb un elevat nombre de població valencianoparlant.

El valencià, per tant, no és condició suficient ni necessària perquè una persona es senta valenciana. Si fos així, l'augment de coneixement i ús de la llengua en una persona comportaria automàticament un major sentiment de valencianitat, però no funciona amb tothom així. Que no siga una condició universal no vol dir que, en termes estadístics, no pugua ajudar a fer que una proporció major d'habitants dels sud es senten (almenys un poc) més valencians.

En altres zones del País Valencià, a banda de la llengua, algú pot sentir-se fàcilment valencià per altres elements que han restat a l'imaginari col·lectiu com a inequívocament valencians: Falles, Albufera, Micalet, baraca, taronja, València CF, etc. El procés de construcció identitària valencià normalment ha pecat de centralista. A les comarques del sud, els elements de tradició valenciana actualment no es solen interpretar com a tals, encara que es puguen trobar en abundància fins i tot en comarques com el Baix Segura: horta compositivament racional, patrimoni etnogràfic d'aprofitament de l'aigua,

indústria descentralitzada, tipus de cultius, patrimoni arquitectònic comú, etc.

A hores d'ara, el principal element que encara s'interpreta com a inequívocament valencià a les comarques del sud és la llengua. De fet, és comú sentir referir-se a una persona valencianoparlant com a «valencià» i a una castellanoparlant com a «castellà». Els subjectes de les comarques del sud que solen expressar majors reticències per a interpretar-se com a valencians (sobretot en les zones castellanoparlants del sud) solen adduir no ser valencianoparlants com a motiu principal. També cal tindre en compte que el vot a opcions valencianistes sol ser proporcionalment major en les zones amb major nombre de valencianoparlants i menor en les zones amb menor nombre de valencianoparlants.

Amb tot, a falta de més dades, plantegem la següent hipòtesi: l'augment en el coneixement, l'ús i el prestigi del valencià a les comarques del sud seria un factor important per a ajudar, en termes estadístics, a l'enfortiment del sentiment de pertinença valencià, siga quina siga la relació d'aquesta pertinença amb altres identitats territorials properes.

La implantació del valencià al sud també s'ha anat reivindicant com una qüestió d'igualtat d'oportunitats. Mentre hi haja una divisió entre ciutadans bilingües i monolingües, hi haurà ciutadans amb més oportunitats laborals, de participació i inclusió que altres. Aquesta desigualtat, a sobre, s'intensifica en les zones de les comarques del sud amb majors índexs de pobresa i exclusió social.

El fet identitari valencià parteix d'una heterogeneïtat poblacional intensa ja des dels seus orígens. Això fa que l'ampliació del sentiment de pertinença valencià no pot anar només lligat a qüestions rituals, lingüístiques,

tradicionals o històriques. En els territoris on es parteix d'una heterogeneïtat poblacional gran, l'assegurament de drets i llibertats fonamentals, així com d'alts nivells de benestar, són una base necessària. Per tant, si la identitat territorial valenciana ha de sumar implantació en el sud, ha d'anar directament relacionada amb polítiques per a millorar la qualitat de vida en aquestes comarques.

El valencianisme a les comarques del sud es nodreix d'una xarxa d'entitats cíviques presents a les zones de predomini lingüístic valencianoparlant. Aquestes associacions són en constant transvasament de membres

En les perifèries hi ha l'única majoria possible.

en un espectre de moviments socials ambientalistes, defensors del patrimoni, sindicalistes i de l'esquerra política en general. Al re-

mat, els plantejaments d'aquestes entitats van confluint cap a la defensa d'un model alternatiu al *desarrollismo* encara hegemònic en la zona. Un model que mena cap a la redistribució i la justícia social, la sostenibilitat, la transparència, la participació ciutadana i la revaloració del patrimoni.

El valencianisme i la resta de moviments que s'enfronten al model *desarrollista* en les comarques del sud, si volen desenvolupar una contrahegemonia, han de teixir aliances amb demandes socials tan amples com siga possible. Aquest eixamplament de la mobilització tan sols pot trobar majories substancials en les classes populars d'un sud amb elevades taxes de pobresa i exclusió social. Les classes populars als nuclis més poblats del sud no solen parlar valencià, ni tenen per què compartir alguns dels codis i preferències que solen anar lligats a un sector promotor del valencianisme normalment provinent de professions liberals i amb un elevat capital

cultural. En les perifèries hi ha l'única majoria possible; allà hi ha el poble del qual qualsevol procés de construcció identitària amb un projecte social, econòmic i polític propi, no pot prescindir en les comarques del sud del País Valencià.

7. Referències

- Alcaraz, M. (2005). *Alicante especulación*. Sant Vicent del Raspeig: Editorial Club Universitario.
- Aledo, A. (2008). De la tierra al suelo: la transformación del paisaje y el nuevo turismo residencial. *Arbor*, 729, 99-113.
- Alicante en Cifras. Gabinete de Estudios de la Cámara de Comercio de Alicante. En: <https://www.alicanteencifras.com/>
- Arabí, F. (2019). *Ciudadano Zaplana. La construcción de un régimen corrupto*. Madrid: Akal.
- Álvarez Junco, J. (2016). *Dioses útiles: naciones y nacionalismos*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- Álvarez Munárriz, L. (2011). La categoría del paisaje cultural. *AIBR, Revista de Antropología Iberoamericana*, 6(1), 57-80.
- Amigó, M. J. (2019). De què parlem quan parlem de les diputacions. Una visió política del país. En Martínez i Bernat, V. (Ed.). *Identitat(s) a la cruïlla. Valencianitat i reptes territorials* (p.183-203). Catarroja: Editorial Afers.
- Arxiu històric electoral. Portal d'Informació Argos. Direcció d'Anàlisi i Polítiques Públiques de la Presidència de la Generalitat Valenciana. En: <http://www.argos.gva.es/ahe/indexv.html>
- Atlas de distribución de renta de los hogares. Instituto Nacional de Estadística En: https://www.ine.es/experimental/atlas/experimental_Latlas.htm
- Baydal, V. (2017). *Els valencians, des de quan són valencians*. Catarroja: Editorial Afers.
- Banc de dades municipal. Portal d'Informació Argos. Direcció d'Anàlisi i Polítiques Públiques de la Presidència de la Generalitat Valenciana. En: http://www.argos.gva.es/bdmun/pls/argos_mun/DMEDB_UTIL.INDEXV
- Direcció d'Anàlisi i Polítiques Públiques de la Presidència. (2019). *Baròmetre Estiu 2019*. Presidència de la Generalitat

- Valenciana. En: <http://www.argos.gva.es/enquestes/content/enquestes/detalle.jsf>
- Baudrillard, J. (1984 [1978]). *Cultura y simulacro*. Barcelona: Kairos.
- Bauman, Z. (2011). *Culture in a liquid modern world*. Cambridge: Polity Press.
- Càmara Sempere, J. F. (2013). Per un nou catàleg de béns protegibles a Elx. *La Rella*, 26, 43-62.
- Cañadas, A. (2016). Desenvolupament local a Elx. Visions enfrontades arran de la renovació del Mercat Central d'Elx. *La Rella*, 29, 33-71
- Cañadas, A. (2018). *Los procesos de identidad local en un medio globalizado: Elx y otros casos comparados* (tesi doctoral). Universitat d'Alacant. En: <http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/85589>
- Català Oltra, L. (director). (2016). *Ser a la frontera sud*. Elx: l'Asociació Cívica Per la Llengua El Tempir.
- Chirbes, R. (2016 [2007]). *Crematorio*. Barcelona: Anagrama.
- Castells, M. (1998). *El poder de la identidad*. Madrid: Alianza.
- Coller, X., i Castelló, R. (1999). Las bases sociales de la identidad dual: el caso valenciano. *Reis*, 88, 155-183.
- Escribano, J. E. (2019). La valencianitat des de la frontera sud. En Martínez i Bernat, V. (Ed.). *Identitat(s) a la cruïlla. Valencianitat i reptes territorials* (pp. 127-149). Catarroja: Editorial Afers.
- Ferrández, T., i Diz, E. (coord.) (2015). *Historia natural de la Huerta de Orihuela*. Oriola: Ayuntamiento de Orihuela.
- Flor, V. (2011). El regionalisme anticatalanista i la construcció de la identitat valenciana autonòmica. *Quaderns de ciències socials*, 19, 5-50.
- Flor, V. (2019). La fractura horitzontal: una aproximació sociològica a les relacions entre Alacant i València. En Martínez i Bernat, V. (Ed.). *Identitat(s) a la cruïlla. Valencianitat i reptes territorials* (pp. 149-183). Catarroja: Editorial Afers.
- Francés, F. J., i Santacreu, O. (2013). Las identidades transitorias. Estrategias de socialización de los residentes europeos en la Comunidad Valenciana. *RIS*, 71(2), 441-466.
- Furió, A. (1995). *Història del País Valencià*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- Giddens, A. (1996). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.

- Giddens, A (2007). *Europa en la era global*. Barcelona: Paidós.
- Habermas, J. (1989). *Identidades nacionales y post-nacionales*. Madrid: Tecnos.
- Hernàndez, F. J. (2016). *El tio Canya ha mort. Notes sobre la mecànica sociolingüística del valencià*. València: Fundació Nexe.
- Han, B. C. (2012). *Psicopolítica*. Barcelona: Herder.
- Hurka, T., Lichtenberg, J., McMahan, i J., Nathanson, S. (2014). *Nacionalismo: a favor y en contra*. Barcelona: Gedisa.
- Jaén Urban, G. (1989). *Guía de la arquitectura y el urbanismo de la ciudad de Elche - Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx*. València: Colegio Oficial de Arquitectos de la Comunidad Valenciana.
- Laclau, E. (2016 [2005]). *La razón populista*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- Lipovetsky, G., y Serroy, J. (2015). *La estetización del mundo: vivir en la época del capitalismo artístico*. Barcelona: Anagrama.
- Llano, J. C. (2018). *El estado de la pobreza. Seguimiento del indicador de pobreza y exclusión social en España 2008-2017*. Madrid: EAPN-Esp. En: <https://www.eapn.es/estadodepobreza/>
- Llobera, J. (1990). El Mediterráneo: ¿Área cultural o espejismo antropológico? En Llobera, J. *La identidad de la Antropología* (pp. 77-108). Barcelona: Anagrama.
- Mas, A. (2002). Aproximació a la situació demolingüística de les comarques meridionals valencianes, En Casanova, E., Martí J., Saragossà, A. (Coord.). *Estudis del valencià d'ara*. (pp. 351-373). València: Denes.
- Mateo, J. V. (1986 [1966]). *Alacant a part*. València: Eliseu Climent editor.
- Mazón, T., i Aledo, A. (2004). La masificación del turismo residencial: el modelo de Torrevieja. En: Álvarez-Sousa, A. (coord.). *Turismo, ocio y deporte: VIII Congreso Español de Sociología: transformaciones globales: confianza y riesgo, grupo: turismo, ocio y deporte* (pp. 275-286). A Coruña: Universidade da Coruña.
- Mezquida, A. (2015). *El valencianisme enfront d'Espanya. Una anàlisi estratègica*. València: Fundació Nexe.
- Millán, J. Un cambio de rumbo por el futuro del patrimonio oriolano (9 de Junio de 2020). *Diario Información*, p. 25.
- Mira, J. F. (2009). *Vida i final dels moriscos valencians*. Alzira: Bromera.

- Mira, J. F. (2015 [1997]). *La nació dels valencians*. Barcelona: Pòrtic
- Moreno, V. (2018). *Aplicación de la teoría del Frame y la teoría de la Agenda Setting en la Diputación de Alicante entre diciembre de 2015 y febrero de 2018* (treball final de màster). Universitat Autònoma de Barcelona.
- Montoya, B. (1986). Al voltant de la substitució i el canvi lingüístics. Els casos d'Elx i Alacant durant la segona meitat del segle XIX. *Treballs de sociolingüística catalana*, 6, 113-125.
- Nogués, A. M. (2006). 'Dar valor y poner en valor'. Dos estrategias para el desarrollo significativo del patrimonio en contextos turísticos. *Actas del II Congreso Internacional de Patrimonio Cultural y Cooperación al Desarrollo* (pp. 291- 311). València: UPV.
- Nogués, A. M., i Cañadas, A. (2020). La lucha por el Mercado Central de Elx y el campo del desarrollo. En: Álvarez-Benavides, A., Fernández-Trujillo, F., Sribman, A., Castillo Patton, A. (eds.). *Acción colectiva, movilización y resistencias en el siglo XXI* (Vol. 3) (pp.125-138). Abadiño: Fundación Betiko.
- Núñez Seixas, X. M. *Suspiros de España. El nacionalismo español 1808-2018*. Barcelona: Crítica
- Oriola. *Referent de la cultura valenciana: un recorregut pel nucli històric*. (2015). Regidoria de Cultura de l'Excm. Ajuntament d'Oriola.
- Pardines, S., i Torres, N. (2011). *La política lingüística al País Valencià. Del conflicte a la gestió responsable*. València: Fundació Nexe.
- Piqueras, A. (1996). *La identidad valenciana: La difícil construcción de una identidad colectiva*. Madrid: Escuela Libre Editorial.
- Portal Estadístic de la Generalitat Valenciana (2019). *Indicadors de pobresa i condicions de vida a nivell subregional 2018*. En: http://www.pegv.gva.es/va/noticias/-/asset_publisher/CW-K0IEKbs79H/content/indicadores-de-pobreza-y-condiciones-de-vida-a-nivel-subregional-2018
- Rodríguez-Bernabeu, E. (2005 [1994]). Alacant contra València. València: Universitat de València. pp. 1-81
- Schnapper, D. (2001). *La comunidad de los ciudadanos: acerca de la idea moderna de nación*. Madrid: Alianza.
- Servei d'Estudis i Planificació. (2015). *Enquesta de coneixement i ús social del valencià 2015. Síntesi de resultats*. Subdirecció General de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme.

- Direcció General de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme. Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport. Generalitat Valenciana. En: <http://www.ceice.gva.es/va/web/fondo-estadistico-documental/fondo-datos-numericos>
- Servici de Traducció i Assessorament del Valencià. (2011). *Co-neixement i Ús del Valencià. Dades comparades dels censos de 1986 a 2011*. Subdirecció General de Política Lingüística Direcció General d'Innovació, Ordenació i Política Lingüística. Conselleria d'Educació, Cultura i Esport. Generalitat Valenciana. En: <http://www.ceice.gva.es/va/web/fondo-estadistico-documental/fondo-datos-numericos>
- Steiner, G. (2004 [1966]). *La idea d'Europa*. Barcelona: Arcadia.
- Tasa, V., i Bodoque, A. (2016). Poder i Llengua. *Les llengües de l'ensenyament al País Valencià*. València: Fundació Nexe.
- Wallerstein, I. (2006). Después del Desarrollismo y la globalización, ¿qué? *Polis. Revista Latinoamericana*, 13. En: <https://polis.revues.org/5405>
- Weber, M. (2014 [1922]). *Economía y sociedad*. Madrid: Fondo de Cultura Económica.
- Wittgenstein, L. (1997 [1958]). *Investigacions filosòfiques*. Barcelona: Universitària – Edicions 62.

Andreu Cañadas Cuadrado

Nascut a Elx el 1990, és llicenciat en Antropologia Social per la Universitat Miguel Hernández i doctor per la Universitat d'Alacant. També va cursar el primer cicle de la llicenciatura d'Història de l'Art a la Universitat de Barcelona. Ha escrit diverses publicacions i comunicacions en una feina de recerca centrada en l'estudi dels processos d'identitat local en un medi globalitzat. La seua tesi va suposar la destil·lació d'aquesta investigació amb Elx com a cas d'estudi principal i tenint en compte altres contextos propers. *Temptacions de frontera: Identitat, política i territori al sud valencià*, que publica la Fundació Nexe, suposa l'ampliació territorial d'aquesta recerca al conjunt de les comarques del sud del País Valencià. A més, ha publicat dos reculls de poesia i ha treballat en diversos sectors arreu de les zones properes a la seua localitat d'origen. Això li ha permés conèixer de primera mà, més enllà del treball de camp acadèmic, la realitat diversa del migjorn valencià.

Publicacions de la Fundació Nexe

www.fundacionexe.org/publicacions

Collecció Demos

1. **La política lingüística al País Valencià.** *Del conflicte a la gestió responsable*, de Susanna Pardines i Nathalie Torres.
2. **El finançament dels valencians.** *Una insuficiència històrica*, de Rafael Beneyto Cabanes.
3. **Valencians i democràcia.** *Del malestar a la proposta*, de Carlos Villodres Iglesias.
4. **Una nova planta per als valencians.** *Possibilitats i límits per a l'organització política i administrativa del País Valencià dins la Constitució de 1978*, d'Andrés Boix Palop.
5. **El darrer cicle immobiliari al País Valencià.** *O el progrés de la misèria*, de Josep Lluís Miralles i Garcia.
6. **La ciutat construïda.** *Del pla urbanístic al procés ciutadà*, de David Estal, Ramon Marrades i Chema Segovia. Pròleg de Josep Sorribes.
7. **Un país nou.** *Valencianisme, prosperitat i democràcia*. Vicent Flor (ed.).
8. **El valencianisme enfront d'Espanya.** *Una anàlisi estratègica*, d'Amadeu Mezquida.
9. **El tio Canya ha mort.** *Notes sobre la mecànica sociolingüística del valencià*, de Francesc J. Hernández.
10. **Poder i llengua.** *Les llengües de l'ensenyament al País Valencià*, de Vicenta Tasa i Anselm Bodoque.
11. **Un model productiu des del territori.** *Cap a la clusterització de l'economia valenciana*, de Xavier Molina Morales.
12. **El dret civil valencià.** *L'assignatura pendent de l'autogovern*, de Joan Tamarit, Rafael Verdera i Javier Palao Gil.
13. **Música popular i feminisme.** *Estratègia per al canvi*, de Reis Gallego Perales.

Collecció Àgora

1. **Valors per a un republicanisme cívic valencià.** *Idees per a l'acció del valencianisme*, de Joan Alfred Martínez.
2. **L'endeutament dels ajuntaments valencians i les retallades a l'autonomia local (2010-2013)**, de Rafael Beneyto.
3. **La qualitat normativa al País Valencià. Propostes per a un nou model de producció i avaluació de les nostres normes**, de Claudia Gimeno.
4. **Sobre l'aplicació d'un impost turístic al País Valencià. Reflexions des de l'economia**, d'Asensi Descalç.
5. **Imposició patrimonial. El context espanyol i una proposta per al País Valencià**, d'Asensi Descalç.
6. **L'economia valenciana i les polítiques d'ocupació després de la Covid-19**, d'Enric Nomdedéu, Rafael Beneyto, Joan Sanchis.
7. **Igualtat inclusiva. Cap a una nova llei valenciana d'igualtat**, d'Àlicia Villar i Vicenta Tasa.

Collecció Praxis

1. **El repte de compartir el poder. Un full de ruta per a la formació d'un govern de coalició en l'àmbit local**, de Josep Maria Reniu
2. **Governar per a la cultura. Una proposta per a implementar una política cultural local**, de José Martínez Torró

Collecció Pensar el País Valencià (amb l'editorial Afers)

1. **Nació i identitats. Pensar el País Valencià**, Vicent Flor (editor).
2. **Una nova via per a l'empresa valenciana**, Elies Seguí (editor).
3. **Identitat(s) a la cruïlla. Valencianitat i reptes territorials**, Antoni Martínez i Bernat (editor).

missió

La Fundació Nexe té com a missió contribuir a la millora i al progrés de la societat valenciana mitjançant la generació, la difusió i el debat d'idees.

fundadors

Els fundadors de la Fundació Nexe són l'Associació Cívica Valenciana Tirant lo Blanc i diverses persones a títol individual.

objectius

Tenim la voluntat d'estendre la consciència nacional valenciana a la majoria de la població del País Valencià per a assolir el màxim d'autogovern i de cohesió social possibles. Volem aprofundir en el funcionament democràtic de les nostres institucions, i volem potenciar els trets culturals, lingüístics, socials i econòmics propis del poble valencià.

valors

La Fundació Nexe vol promoure la cooperació entre els agents socials en clau valenciana, democràtica, oberta i plural, transformadora i moderna. Aquestes són els valors que ens defineixen.

temes

Tractem múltiples temes que s'estructuren al voltant de quatre eixos, sempre pensats en un marc valencià i global:

- enfortiment de la democràcia i de la cohesió social
- economia i sostenibilitat
- identitat, cultura i patrimoni
- feminisme i diversitat

activitats

Els objectius de la fundació es duen a terme per mitjà de diferents activitats: seminaris, jornades, presentacions de llibres, tertúlies, publicacions, convocatòries de beques i premis, etc. El principal mitjà de comunicació és la pàgina web fundacionexe.org. Mensualment enviem un butlletí digital en què s'informa de totes les novetats, al qual us podeu subscriure en la pàgina web.

Amb la col·laboració de

**GENERALITAT
VALENCIANA**
Conselleria d'Educació,
Cultura i Esport

**SEMPRE
TEUA**

La teua llengua

Col·lecció Àgora, núm. 8

Directora acadèmica: Vicenta Tasa Fuster

Coordinadora del Lab d'identitat i cultura: Susanna Pardines Pérez

Primera edició: gener del 2021

© del text: Andreu Cañadas Cuadrado, 2021

© d'aquesta edició: Fundació Nexe (www.fundacionexe.org)

Producció: Jaume Ortolà

www.riuraeditors.cat

Carrer de l'Agregació, núm. 1, 2n 1a

08041 Barcelona

ISBN: 978-84-120424-8-1

Dipòsit legal: B 1531-2021

#AgoraNexe8

fundació ▶ nexa

Idees per a la societat valenciana del futur